סדר התפילה · הגדה · מפרשים

טעבעלה באנדי על הגדה של פסח

רבי טעבעלה באנדי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

טעבעלה באנדי על הגדה של פסח

רבי טעבעלה באנדי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/טעבעלה-באנדי-על-הגדה-של-פסח/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

קדש 4
פסקה ב 4
פסקה ג 4
ורחץ 5
פסקה א 5
כרפס 6
פסקה א 6
יחץ 7
פסקה א 7
מגיד 8
הא לחמא עניא 8
מה נשתנה 14
עבדים היינו 18
מעשה שהיה בבני ברק 19
כנגד ארבעה בנים 19
מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו 30
ארמי אבד אבי 32
עשר המכות 39
דיינו 42
פסח מצה ומרור 43
נרצה 48
אחד מי יודע 48
חד גדיא 50

קדש

פסקה ב

קדש לשון הכנה והזמנה כמו וקדשתם היו ומחר ר"ל הזמינו עצמיכם בלילה הזה לקיים המצות הנהוגות בליל זה ולשון קדושה שהלילה הזה במדריגת קדושה עליונה, על כן הזהר והזהר שלא תחשוב בדברי הבאי רק לקיים המצות ובשמחת יו"ט וח"ו לדבר בלילה הזה שום דברי בטלה ומכש"כ ח"ו דברי הוללות והיתול ודבר שקר ח"ו רק קדשו עצמיכם לדבר בדברי קדושה לבד כדי שיהיו דבריכם נחת רוח לפני הקדוש וברוך שמו. יבא קדש אלו ישראל שנאמר כי עם קדוש אתה וגו' וידבר לפני קדוש, שנאמר כי קדוש אני ה'. בלילה הקדושה זה ליל פסח שנקרא מקרא קדש שנאמר ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם וגו' גם השיר יהי' לכם כליל התקדש חג (ישעיהו ל':כ"ט) בדברי קדושה לבאר ספור יציאת מצרים מתורתינו הקדושה:

קידוש אחד מד' כוסות וטעם ד' כוסות נגד ד' גזירות שגזר פרעה. ונגד ד' לשוני גאולה דכתיב בקרא ואיתא במדרש רבה פ' כ"ו הדהו"ד לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רגז, לא שלותי מגזירה ראשונה שגזר פרעה שנאמר וימררו את חייהם. והעמיד להם הקב"ה גואל זו מרים ונקראת כך ע"ש המירור, ולא שקטתי מגזירה שניה, אם בן הוא והמתן אותו. והעמיד הקב"ה גואל זה אהרן ע"ש ההריון, ולא נחתי מגזירה שלישית שגזר ואמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו והעמיד להם הקב"ה גואל זה משה ע"ש שנאמר כי מן המים משיתיהו, ויבא רוגז, זה עמלק שנאמר ויבא עמלק וגו' ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו וגו':

פסקה ג

בעל הבית צריך הסיבה בשתיית כוס של קידוש וטעם הסיבה כתבו שהיא דרך חירות כן דרך בני המלכים להסב, עוד טעם נראה לי שהיא לזכרון יציאת מצרים כדאיתא במד"ר סדר במדבר פ' א' אמר הקב"ה לישראל על שאמרתם למשה למה העליתנו ממצרים המדבר הייתי לישראל, וכי כמדבר עשיתי עמהם, בנוהג שבעולם מב"ו שיצא למדבר שמא מוצא הוא שם שלוה, כשם שהיה מוצא בפלטין שלו, או אכילה או שתיה, ואתם הייתם עבדים למצרים והוצאתי אתכם משם, והרבצתי אתכם בסיגמטין ר"ל מטות מכובדות שנאמר ויסב אלק' את העם דרך המדבר מהו ויסב שהרביצם כדרכי המלכים רבוצים על מטותיהם. ועל כן גם אנחנו רבוצים בהסיבה בליל פסח על מטות מכובדות לזכר יציאת מצרים: טעם דלא מקדשין בבהכ"נ בלילי פסח, משום דבשארי שבתות ויו"ט מקדשין בבהכ"נ הטעם להוציא עניים ידי חובתן, משא"כ בליל פסח אפי' עני

הנוטל מן התמחוי חייב בד' כוסות וכוס קידוש הוא אחד מהם ויהיה הקידוש בבהכ"נ שלא לצורך. כתב רבינו שלמה זצ"ל אל תתמה על מה שאין אנו מברכים שעשה ניסים בליל פסח כמו שאנו מברכים בנסי חנוכה ופורים שהרי מסדר והולך בסוף ההגדה למי שעשה לנו ולאבותינו את כל הנסים האלה:

ורחץ

פסקה א

ורחץ אחר שתקנת והזמנת את עצמך לדבר לפני קדוש ב"ה וב"ש תצטרך לרחיצה מקודם שתכנס לטרקלין. משל למהד"ד לאחד שבא לאודיענן למלך בשר ודם הלביש בתחלה מלבושים נעים ורחץ פניו וידיו שלא יראה וימצא בו שום שמץ דופי ואם לפני מלך בו"ד כך על אחת כמה וכמה לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה מלא כל הארץ כבודו כשיבוא לדבר לפניו להזכיר ולספר את הנפלאות והנסים והחסד שעשה עמנו וליתן לו שבח והודיה מכש"כ שצריך בתחילה לרחיצה ולהלביש עצמו בבגדים נאים. ועוד יש טעם לרחיצה. לרמז זכר לחירות בזה הלילה. ואנו נוהגים כמלך שהוא מפונק ואיסטניס שלא אוכל שום דבר בלא רחיצה. ומטעם זה הוא ג"כ הרחיצה ע"י אחר ולא בעצמו להראות שהוא כמלך ועבדיו משמשים אותו. ואל תתמה על אותו אחר האיך הוא מתקן את רבו ואת עצמו לא תקן כי מראה בעצמו היפך מן הראוי שהוא כעבד ובאמת צריך גם להראות בעצמו נוהג כמלך כי כל ישראל מחוייבין לעשות כסדר הזה:

אך באמת לא קשה כי שניהם מראין גדולת הש' ב"ה וב"ש הגדול. ושפלות כח גדולת בו"ד אשר כל גדולתו תליא בזה ע"י מי שישמש שאותו היינו לא גדולתו מצד עצמו רק מזה שאנו רואים כי אדם אחר זולתו משמש אותו מה שא"כ הש' ב"ה וב"ש הגדול כדאיתא במדרש רבה שמות פ' כ' וכ"ה על פסוק אין כמוך באלקים ד' שאין מי שיעשה כמעשיך: מה בין מדות בו"ד למדת הקב"ה מדת מלך בו"ד מה היא כבודו וע"י מה מראה את גדולתו ע"י שעבדיו משרתין אותו משא"כ הקב"ה הוא משמש את בניו. מלך בו"ד עבדיו מרחיצין אותו אבל הקב"ה לא עשה כן אלא שהוא רוחץ את ישראל. שנאמר וארחצך במים, וסך אותו שנאמר ואסכך בשמן, והלבישו שנאמר ואלבשך רקמה, מלך בו"ד עושה לו שביל בארץ, והב"ה עושה לו שביל בתוך הים, מלך בו"ד העבד טוען את רבו והקב"ה אינו כן, שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים. מלך בו"ד עבדיו מנעילים אותו, והקב"ה אינו עושה כן שנאמר ואנעלך תחש. מלך בו"ד המלך ישן והעבדים עומדים על גבו לשמרו והקב"ה אינו כן אלא הנה לא ינום ולא יישן שומר

ישראל. עוד ורחץ כדאמר ר' אלעזר כל שטיבלו במשקים צריך נטילת ידים דחכמים גזרו טומאה על הידים להיות שניות ומטמאין את המשקין להיות תחילה. וכתב ט"ז סי' תע"ג דמה שנזהרין בזה הלילה טפי מכל השנה כדי לטהר עצמו יותר בזה הלילה. וע"כ כמו שנזהרין בזה, בזה הלילה לתוספת טהרה כן ראוי להיות נזהרין לא פחות בעשי"ת ג"כ בזה כמו אפי' מי שלא נזהר בכל ימות השנה מפת פלטר עכ"ז יהיו נזהר בעשי"ת ובשבתות ומועדים כן לנידון דידן. וזאת הזהירות מרמז בהמשך סימני התיבות, קדש ורחץ ר"ל כי הני שייכי להדדי אחר שרוצה ומזמין לקדש את עצמו הרי הוא צריך לרחיצה לשון רחצו הזכר שלא יהיו כטובל ושרץ בידו לכן אמר שגם זאת לא די לבד כי אם גם.

כרפס

פסקה א

כרפס ר"ל שטובל ירק במי מלח לרמז דצריך ג"כ כרפס לטבילת כל גופו ר"ל טהר לגמרי ולא כטובל ושרץ בידו ח"ו ומרמזין בזה לזכרון, שישראל בארץ מצרים עובדי ע"ז היו. וכשהוציאם השי"ת משם כדי לקדש אותם בקבלת התורה היו צריכים בתחילה להסיר הטומאה מעליהם ולעשות תשובה ומהאי טעמא מטבל בירק לרמז שבעל תשובה צריך להיות עניו כירק השדה שנדרסין כדאיתא בשמות בה. ע"כ נקרא כרפס היינו **כַּרְפַּס** שהוא לשון דריסה ורמיסה או כרפס בשין שהוא טיט וקרקע עיין רש"י וביאור משלי ו' ומרמז בזה ג"כ לזכרון שישראל היו במצרים נכנעים תחת ידם כ"כ **כַּרְפַּשׂ** וטיט עוד יש לרמז במלת **ו'רחץ כ'רפס** בתחילה רחיצה וטבילה ואח"כ הזאה כדמצינו בפרה אדומה דהזאה לטהר היתה באגודת אזוב. וכן כאן מטבל אגודת ירק לרמז על הזאה וכן צוה במצרים לזאת דם על המשקוף ועל שתי המזוזות באזוב שנאמר ולקחתם אגודת אזוב. וטעם הטיבול מרמז בזה אחר שקשטת את עצמך ואז נאה לך לבוא אל (אודיענץ) להראות למלך קודם שידבר לפניו שהוא עבדו ועשה כרצונו כמצותיו. ע"כ מטבל בתחילה ירק במי מלח או בחומץ להראות שעדיין הוא בזכרונינו העת שהיינו בשפל המדרגה כשהיינו במצרים ויצאנו משם ועוד מעט אשר זכינו להיותינו במדרגה עליונה. ומרמז דבר והיפוכה שעבוד וחירות בתחלה וימררו את חיינו בשעבוד כחומץ ומי מלח ולבסוף ע"י זכות טבול ירק שקיימנו מצות הזאה על המשקוף וגו' ניצלנו כל ישראל ממכות בכורות ואח"כ יצאנו לחירות:

כרפס מרמז על השעבוד ומצינו טעם הלשון כרפס בהפוכה **ס**' **פרך** ר"ל ששים רבוא היו בעבודת פרך. ולי נראה לרמז בנוטריקון פנים ואחור. פנים כרבוא **פ**עמים **ס**' אחור **ס**ופם **פרך**. עוד. פנים. **כ**לו **ר**עמסס **פ**תום **ס**' רבוא אחור **ס**' רבוא **פ**תום רעמסס **כ**לו עוד רמז למיפרע בתחילה **ס**' רבוא **פ**ה **רך** אבל **ס**וף **פרך**:

ואגב יש לומר ג"כ הטעם דעיקר גאולת מצרים דווקא ע"י מכת בכורות וגם כי התחלת ההתראות הי' במכת בכורות מפני דידוע דתכלית גאולת מצרים היתה כדי להודיעו ולפרסם ע"י כן את כל העולם האחדות ב"ה וב"ש. והנה מצרים לאשר שטופים בע"ז היו, ובוודאי הקטן אי אפשר לו להתפאר לגדול הימנו שהוא אלקה, מפני שהגדול ממנו יודע וראה בעיניו שילוד אשה הוא נולד מטפה סרוחה מבו"ד משא"כ הגדולים הזקנים באים להונות את הקטנים ואת נעריהם בטחי תפל ומדוחי שוא ושקר שהמה אלקות והם עצמם בראו את עצמם כמו שאמר פרעה שהוא ברא את עצמו ועשה א"ע לאלקות כדאיתא במדרש. ע"כ הכה את הבכורות אפילו בכור הבית הכה כמו שהמה בעצמם יודו שאין אלקה רק אלקי ישראל ב"ה וב"ש הגדול. וכדאיתא בגמרא כשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה עיין רש"י בא י"א ה'.

יחץ

פסקה א

יחץ מרמז:

א. שנחלק בחצות הלילה לזה ג"כ מחלקין המצה לשתים ולא שוין המה. בשביל שאמר משה כחצות שלא יאמרו המצרים משה בדאי הוא ע"כ מראין בזה שזהו רק בידו של הקב"ה וב"ש הגדול לכוין האמצע כחוט השערה אבל בידי אדם אי אפשר לצמצם. והיא גדולתו.

ב. שנחלק הים. והוא ג"כ זכר לקריעת י"ס ולא נחלק ג"כ לשוין באמצע הים רק בצדה.

ג. שנחלק השנים של הגזירה בין הבתרים מן תי"ו שנים לא היו תחת השעבוד רק רד"ו שנים לכן הפרוסות הנחלקות ג"כ אינם שוין והאחת גדולה והאחת קטנה כמו בחלוקת השנים לרמז בזה שמטמין הגדולה לאפיקומן תחת הכר נגד חלק הגדל מהשנים שהיו בגלות זהו רד"ו שנה וחלק הקטן מחזירו על השלחן לסימן חירות רמז לק"ץ שנים שנעשו בני חורין ועל חלק פרוסה זו חוזר ומגיד כהא לחמא ומהא טעמא מניעת עשות פסח במקדש ואכילת בפסח חמץ דווקא בעונש כרת מפני שקב"ה ברוב רחמיו כרת השנים של הגלות במצרים כדי לקיימנו ולהחיותינו כטעמם הידועים שלא יבואו ח"ו לנו"ן

שערי טומאה ואז ח"ו לא הי' להם תקומה לכן כרת מאתם השעבוד ק"ץ שנים קודם, ע"כ מי שלא קיים המצוה הזאת זהו בוודאי אינו מודה בכריתות אלו השנים של גלות לכן מעניש אותו ג"כ בכרת השנים מדה כנגד מדה.

ד. יחץ ר"ל אחר שקידש את עצמו בטבילה ובהזאה כבעל תשובה צריך לקיים ג"כ מצות יו"ט כנהוג וזהו יחץ לשון מחצה ר"ל חציה לד' וחציה לכם ולא נחלק לשוין רק חלק הקטן שהוא חציה לכם על השלחן לאכול לשמחת יו"ט וחלק הגדול הוא מצוה לד' שמור לאפיקומן שמרמז לקדושת עולם הבא, וזהו הטעם שנוטל חלק הגדול ומניח תחת מראשותיו בין כר לכסת מכוסה ונעלם להראותינו ששכר עולם הבא הוא ג"כ טמיר נעלם מאתנו והוא גדול מאוד עכ"ז אין אנחנו שוכני בתי חומר נוכל להשיגו כמאמר הכתוב מה רב טובך אשר צפנת ליריאך עכ"ז עין לא ראתה.

מגיד

הא לחמא עניא

פסקה א

מגיד. ובמה מקיים חציה לה' בלימוד התורה ולזאת מרמז הסימן בתיבת מגיד ע"י לימוד התורה.

עוד מרמז מגיד שהבעל תשובה צריך ווידוי פה. מן קדש עד נרצה המה ט"ז תיבות ובהם נכלל כל סידור הפסח לרמז כנגד חרבו של הקב"ה שנקרא יוה"ך ובו הכה המצרים עד שגאלנו בזמן הזה בלילה הזה וע"ז תפסו בסימנים אלו הט"ז תיבות ולזאת הכוונה המנהג ג"כ לזרוק מעט מן הכוס ט"ז פעמים כנגד הנ"ל יו"ד פעמים להעשרה מכות ועוד ג' פעמים לדם ואש ותמרות עשן.

ומרמז ג"כ דבר והיפוכה שעבוד וחירות ותקנו הך פסקא לשון ארמי' בבבל להתחיל בגנות במצרים אכלו לחם עוני כמו שכתב הר"י אברבנאל המצריים היו מאכילין את ישראל לחם הקלוקל לם גרוע וקשה שהיא כבד קשה לאכול ממאכל בעלי עבודה קשה. ומהאי טעמא מגיד על הפרוסה כי כן דרכו של עני בפרוסה והיא לזכרון שעבוד וגנות אכן לבסוף מסיים בחירות ושבח לשנה הבאה בני חורין:

פסקה ג

טעם שאנחנו משתמשין בליל זה בכלי כסף וזהב ושמלות מכובדים איש איש כברכתו נוכל לומר הטעם הא' מחמת שאנו מראין שיצאנו כבני מלכים על שהוציאנו בלילה הזה לחירות והמלכים משתמשין בכלים מכלים שונים גם אנחנו לזכרון זה אנו עושים כך.

וטעם הב' שאנחנו מודים ומשבחים לאבינו שבשמים שכמו שבמצרים היו להם לישראל כי כסף וכלי זהב ובגדים מה ששאלו ממצרים כן גם עתה ברחמיו לא עזבונו ויחון אותנו לפליטה גם בגלותינו לא השפילנו עד עפר ולזכור ע"י זה מה שקיים לאבותינו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול בצאת ישראל ממצרים אך לא יזכר ולא יפקד ח"ו מזה רוח גבוה לאמר כי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה רק אדרבא יותר מאשר ברכו ד' בהון עתק ורכוש רב יותר יהי' לבנו חרד בקרבנו להתבונן על כל הטוב אשר גמלנו אשר היא רק מצד החסד מטובו י"ת ולא מצד מעשינו הטובים רק על דרך וחנותי את אשר אחון ולזה יתאמץ כל אחד ואחד ג"כ לעשות הישר והטוב ולהדבק בדרכיו ומזה אנחנו מזכירים את יציאת מצרים שרחם אותנו להקימנו מעפר ולהעשירנו כהבטחתו לאאע"ה וקיים בהם כמו שנאמר וינצלו את מצרים. ואל תתמה הלא הקב"ה שונא גזל האיך צוה להם שינצלו את מצרים הא אפילו גזל עכו"ם אסור. וי"ל הטעם שזהו העשירות אשר לקחו ממצרים איננו מספיק אפילו כהנה וכהנה כפלים לשלם את קושי השעבוד שעבדו ישראל ששים רבוא הגברים רד"ו שנה ומש"כ לדברי האומר במ"ר ע"פ וחמושים עלו אחד מחמשים או אחד מחמש מאות, וי"מ הטעם כי כל הכסף אשר לקחו ממצרים הוא הכסף של ישראל עצמן אשר גזלו המצריים מישראל כדמצינו במדרשים שונים באגדת בבלי וירושלמי. ובתחילה אציג לפניך מה דאיתא במדרש רבה שמות פ"א וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא. ובני ישראל פרו וישרצו ששה בכרס אחד ויש אומרים י"ב ויש אומרים ששים בכרס אחד ואז היו בני ישראל חשובים גדולים ועשירים במצרים מהירושה ממה שקבץ יוסף הצדיק בעת מלכותו והשדות והכרמים של מצרים וכל כסף וזהב ממצרים ואף שנתן לאוצר פרעה הרבה מאוד מ"מ גם לו גם לפרעה היה רב למאוד ומזה העשיר מאוד וצוה להעביר העם מעיר לעיר לזכרון שאין למצרים עוד חלק בארץ ומאז הסיר חרפה מישראל שלא יהיו קורים אותם גולים. ומעת הזאת היו המצריים וישראל הכל שוין בחירותם אך אחר שהיו שוים בחירות כמו מצרים, ולישראל היה עשירות רב והוטב להם בכל מיני הטבה, אז וירם לבבם וישכח ישראל שהם בני אברהם יצחק ויעקב ועשו כמעשה מצרים והלכו בחוקתיהם כדי שיהיו שוין לגמרי למצרים (מדרש רבה שמות) ואמרו נהיה כמצרים והפרו ברית מילה ומה עשה הקב"ה הפך את לבב מצרים נגד ישראל ומאוהבי ישראל נהפכו לשנאי ישראל והיו בעיניהם כקוצים ומאז היו רוצים לחדש עליהם גזירות הה"ד ויקם מלך חדש למה חדש והלא פרעה עצמו היה אלא שאמרו המצריים לפרעה בא ונזדווג לאומה זו אמר להם שוטים אתם, אלולי יוסף לא היינו חיים עד עכשיו, משלהם אנו אוכלים. כיון שלא שמע להם הורידוהו

מכסאו ג' חדשים עד שאמר להם כל מה שאתם רוצים הריני עמכם והשיבו אותו על כסא מלכותו. לפיכך כתוב ויקם מלך חדש שנהפך לאיש אחר ומעתה והלאה כדי שיהיה מרוצה לעם היה מראה שנאתו לישראל יותר מכל עמו ה"ד ויאמר אל עמו הוא התחיל בעצה תחילה ויאמר הבה נתחכמה איך נשעבדם, אחת לאחת בחכמה עד שבאים לירידה תחתונה ועוד הבה נתחכמה כמה היא עולה כוחן של ישראל כדי להודיע כמה קושי העבודה הצריכה להם להשתעבדם להשתבר את כל כחן ולהחליש את גבורתם עד למאוד שלא יהיה נוסף עלינו כי תקראנה מלחמה וכדי ליבש את ליחותם שלא יהיו ראויים להוליד עוד ולהמעיטם ולא להרבותם. ואז התיעץ עם המצריים מאחר שידוע להם שישראל רוצים ואומרים נהיה כמצרים והלכו בחוקתיהם וכל מה שהמה עושים גם ישראל עושים בכל רצונם על כן נתחכמה לבנות ערים בצורות ואמרו כל גודלים במצרים צריכין לסייע בבנינים ומסדרין גדודי חיילות חיילות בלע"ז נקרא (בוי לעגיאנען) וגם פרעה עצמ תלה מלבן על צוארו וגם מישראל בוחרין לסייע הבנין וכל ישראל רואים כל גדולי מצרים אפילו פרעה עצמו עוסק בבנין אז באים כולם ומסייעים בשמחה וטוב לב ועובדים בכל כחן כדי להשוות עצמן עם המצריים ולהראות שהמה שלים אתם ועודפים בעבודתם על המצריים והמצריים משבחים את עובדתם בשביל שעובדים הרבה ביום אחד וע"י זאת ראו המצריים כמה וכמה סכום הלבנים שיכולים לעשות ביום כשהם עושים בטוב לב. ואח"כ פורשים המצריים מהם ונשמטים מהם אחד אחד אח"כ גזרו על ישראל שכל מה שעשו ביום ראשון הישראלים כמספר וכסכום יהיו עושים כנגדן כל הימים באין מחסור ולא יעדרו דבר מהסכום הראשון ככה יעשו מיד יום יום וזאת היתה עבודת פרך כי אינו דומה מי שיש פת בסלו למי שאין לו פת בסלו ההד"כ ויעבידו בפרך בתחילה בפה רך ולבסוף בפרך ואחר שהתחיל לגזור גזרו גזירה אחר גזירה גזירה אחרונה קשה משל ראשונה וגזרו מעתה יהיו ישראל לעבדים ואמרו מה שקנה עבד קנה רבו ונלקח מהם כל סף וזהב שלהם וכל מה שהיה לישראל הם היו מנצלים אותם כדי שיהיו ישראל עניים גדולים וצריכים לעבוד להם בע"כ כדי להחיות אך את נפשם לפי שאין להם מה לאכול אם לא קבלו ממצרים מדי יום ביומו פרוסת לחם ועבור זה הפרוסה היו צריכין לעבוד כל היום ולזכרון זאת תקנו חז"ל להתחיל יציאת מצרים בפסקא כהא לחמא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים.

לפרש הלשון בארעא דמצרים ולא אמר כד נפקו ממצרים. שמעתי מאא"ז הגאון מו"ה א"נ הערץ שייער זצ"ל להמשיך כל הפסקא, דאיתא בזה"ק בפסוק אל תלחם לחם רע עין, באחי יוסף הכתוב מדבר בשביל שנהגו מסעודת יוסף הצדיק במצרים והמצריים

היו רעי עין ע"כ נענשו שהיו בגלות מצרים והנה לחם רע עין נקרא לחם עני לזאת מרמז כהא לחמא עניא די אכלו אבהתנא ר"ל השבטים בארעא דמצרים בסעודת יוסף וזאת היתה הגרם שהמצרים ג"כ האכילונו לחם עוני וגם היום עדיין אנו אוכלים לחם עוני לזכרון זאת אבל באמת אנו צריכים לתקן מה שחטאו אבותינו. ואנו מראין בזה שאנחנו אינם נוהגין מדת רע עין. כי טבע הרע עין כשמסרב עני לסעוד אצלו מראה לעני שרוצה ליאכל עמו ואמור לו פעם אחד אכול עמי וטבע העני לסרב עצמו בפעם ראשון ואז הרע עין אינו מפציר ממנו עוד הפעם כי ירא פן באמת יאכול אצלו והוא צר עין לכן ירף ממנו ולבו שמח כשמעו מהעני שאינו רוצה וזהו גניבת דעת ומדת רע עין, לא כן מדת ישראל רחמנים בני רחמנים אנו מסרבין העני בטוב לב וכשהעני מסרהב בפעם ראשון אזי מפציר לו עוד הפעם עדק שהעני יאכל עמו ע"כ גם אנו אומרים בכפל לשון כל דכפין וכל דצריך שאנחנו מסרבין את העני בלב טוב ובשמחה לא כדמת רע עין. ובזכות זה אף אם השתא הכא נזכה לשנה הבאה בירושלים בארעא דישראל בזכות הצדקה שאנחנו עושים בשמחה ובתמים כדכתיב ציון במשפט תפדה ושביו בצדקה דפח"ח. ומהאי טעמא נראה לי תקנו הך פסקא בבבל ומתחיל בגנות במצרים אכלו לחם עוני וכ' ומסיים בשבח לשנה הבאה בני חורין:

ולדעתי נראה לפרש המשך המאמר כהא לחמא עד גמירא כפי מה שכתב (האברבנל) הפרוסה שהיו מאכילין לישראל היו לחם גרוע כדרך שמאכילין לחילות ההולכים במלחמה שהוא קשה לעיכול ולא יוכלו לאכול מזה הרבה כמו שארי מאכלים לזכר זאת גם מצה הוא לחם עוני כמוהו בלא מלח ובלא דבש ע"כ מתחילין כהא לחמא עניא שהיא בלא מלח ובלא דבש כן אכלו אבהתנא בארעא דמצרים ולחם כזה בלי אפשר לאכול לתיאבון רק אם רעב מאוד כי נפש רעבה כל מר מתוק וכך היו אבותינו במצרים תחת השעבור כל הימים מהבקר עד הערב והיו רעבים מאוד עד שבזמן בואם לאכול את פרוסת הלחם אשר הושיטו להם המצרים היה בעיניהם כמוצא שלל רב ומתוק בפיהם עד שאכלו לתיאבון מגודל הרעבון להחיות נפשם. ומהאי טעמא גם אנחנו היום בע"פ רעבים שאסור לאכול מצה כל היום ומן המנחה ולמעלה אסור לאכול שום דבר והכל כדי שיאכל מצה לתאבון ולזרון זה תיקנו לומר כל דכפין לשון רעב ר"ל מי שלא תאכל היום ייתי ויאכל. וזה לזכר השעבוד וזכרון קרבן פסח שהוא לזכר החירות תיקנו לומר כל דצריך ייתי ויפסח. ר"ל מי שרוצה לקיים מצות מצה ומרור אשר המה מורים לשעבוד יזכה לקיים גם כן לאכילת פסח אשר מורה על החירות וכי הוא גם מאכל שרים ובני מלכים שיא אינו נאכל אלא צלי. אך השתא הכא שייך לומר בלילה הזה כל דציך

ייתי ויפסח כי האמירה אינו אלא לזכרון משא"כ לשנה הבאה בארעא דישראל דאז א"א לומר כן בלילה ההוא כי הפסח ממש אינו נאכל אלא למנויו ואם יקשה לך איך פשוט לאמר לשנה בארעא דישראל דלמא ח"ו אינו כן לזאת אמר בעל הגדה השתא עדי ר"ל שתלוי הכל בעצמינו דאיתא בגמ' כשישראל עושין רצונו של מקום קרוים בנים ואם אין עושין רצונו של מקום קרוים עבדים ואמרתי הטעם למה משום כשאין ערש"מ צריכין להשתעבד בגלות לכן נקראו עבדים. אבל כשעושין רצונו של מקום נגאלו ונקראים בנים. לזאת מרמז השתא עבדי שתלוי בעצמינו ר"ל עדיין בעוה"ר א"א ערש"מ ונקראים עבדי אבל לשנה הבאה כשאנו ערש"מ אנו נקראים בני חורין ר"ל אז נקראו בני, ונהיה חורין ע"י הגאולה ב"ב אמן אז נזכה להיות בארץ ישראל. עוד נראה לי לפרש טעם הפסקא ראשונה **א**. שתיקנו בבבל לומר כהא לחמא וכו' קודם ההגדה. **ב**. גם הלשון כפול **ג**. וההמשך המאמר **ד**. ולמה בלשון ארמית. כוונתם קודם שידברו בספור יציאת מצרים. ובשבח המקום ב"ה לדרוש לעם תוכחת מוסר בלשון המובן להם להזהיר להם שלא יעשו כמעשה מצרים שמספרים להם בלילה הזה לזכרון, שיסירו מאליהם את מדת הרעות של מצרים מדת רע עין ולהדריך העם לדרך הישר שיהיו מנהגים את עצמם כמדת בני אברהם יצחק ויעקב שבאו אליהם אורחים לאכול עמהן ואיך יתנהג עמהם ליתן להם לחמו בפנים מאירות וינחמם בדברים ערבים וטובים כי זהו עיקר המצוה לשמח נפשות עגומים ולדבר על לב העני בלב טוב עד שאמרו חז"ל הנותנו מתברך בשש והמפייסו בי"ג ברכות. גם מצוה רבה לתת להעני ממיני המאכלים הערוכים, את הטוב והמובחר שבן ומכ"ש דלאו שפיר עבדי הני אינשי שאוכלים על שלחנם למעדנים ומשמנים וטובים ולעני נותנים ממאכל הנמכר בזול ומהגרוע שבהם הם מפירים מצוה זו וכל מה שעושים איזו מצוה אינו רק לפנים והוא עון פלילי כי גונב העני וגונב דעת המקום והבריות לשבח מעשיו כי גם הוא ממקיימי הכנסת אורחים ועתידין אליהם ליתן את הדין על שמביאין העני לצערו ולביישו בממון של גבוה שאינו שלהם ומוטב היה יותר שלא יזמינו להם כלל אלא אדרבא צריך לכבד העני יותר מן העשיר ומי לנו גדול מאאע"ה שהיה לו כמה עבדים ושפחות והוא בעצמו הי' משמש להאורחים ומכש"כ שמוטל עלינו לכבד העני וח"ו שלא יתרומם ויתנשא עליו כאילו הוא יותר ממנו. ואדרבא צריך לפייסו ולנחמו בדברים טובים ונוחים וידבר על לבו כולנו אחים מאב אחד אנחנו, וכדומה להן וכל הדברים האלה מרומזים בזה הפסקא שתקנו בבבל כהא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. ובמלת אבהתנא מראים שאין אנו בושים לומר שאבותינו ג"כ עניים היו כי עניות לא לחרפה תחשב גם אין אנו בושים לומר שהעני ואנו מאב אחד נחנו

ע"כ תיקנו לומר די אכלו אבהתנא. ויותר מראין נחמה לעני באלה הדברים ר"ל שאע"פ שאבותינו היו עניים גדולים, אפילו הכי מראין בזה הלילה בגדים נאים וכלים משובחים כאחד העשירים לזכרון שאע"פ שאבותינו במצרים היו מדוכאים בעניות אבל לבסוף ברכם ד' ברכוש רב בכסף וזהב ושמלות וזאת יהיה לעניים לנחמה. אף שצריך כהיום לצפות לשולחן אחרים אך יש לאל יד שיעשיר לך ולזרעך למחר ברכוש רב כמו שעשה לאבותינו בימים ההם במצרים ולהראות שלא למדנו כלום ממדת רעות של מצרים ח"ו אשר לא נתנו שום פרנסה לישראל רע לזה שמשעבדי אותו בקושי להחיות את נפשם כדי לשעבד בו יותר אבל מתנה לעני בלא שעבוד לא היו נותנים להם כלום וכשבקש מהם השיבו לישראל לך לך עבוד עבוד לא כן מנהג ישראל אלא שאומרים כל דכפין ייתי ויכול אף שלא מוטל עלינו ליתן לו שכר עבודה אפ"ה ייתי ויכול. גם לא כמדת מצרים שהאכילום לישראל את לחמם לחם הקלוקל אבל אנחנו מענגים את העני ונותנים להעני מן הטוב שבטובים היינו כל דצריך ייתי ויפסח והפסח אינו נאכל כי אם צלי אש מאכל שרים גם לא כמדת רעות של המצריים ליתן לעניים בדברים קשים. אלא אדרבא אף אחר שנתנו להעניים מטוב שבטובים מנחמו ומפייסו בכל מה דאפשר עוד הפעם אחר סעודתו לור לו כי לא לעולם ח"ו יהיו בדחקו רק לפי שעה הוא כן אבל העליון המרחם ירחם עליו ויחלצו מעניו וירוממהו ויצליח דרכו ומרמז לנו בזה הפסקא השתא הכא ר"ל אף שתא הכא שצריך לצפות על שולחן אחרים, לשנה הבאה בארעא דישראל ואז הכל שוין כי גם לך יהיו עשירות הרבה. ויותר מפייסו לו אח"כ הגם עתה בשעה זו כולנו עבדים ואין חילוק ביני וביניך רק דבר מה אבל לשנה הבאה כולנו בני חורין.

או יתכן לומר בדרך מוסר איך שבעל הגדה הורה לנו הדרך אשר נלך בה ואיך יתנהג עם האורחים שיזמינו בביתם תיכף בהסיבו אל השולחן יפייס העני לאמר אל יהי עם לבבך מה שהזמנתיך בסעודה זו ולא נתתי לך אפילו לחם כראוי רק בלא מלח ובלא דבש אל ירע לבבך בדבר הזה כי הא לחמא די אכלו אבהתנא כו' וזה הלחם עוני מחוייבים אנחנו לאכול בלילה הזה גם לא ינהג עם העני כעמא דארעא שמושיבין את העני במקם שפל בין תנור וכרים עם העבדים והאמורים רק כל דכפין אפילו העני השפל שהוא חסר לחם ומזון רעב וצמא עכ"ז ייתי אל השולחן כמוני כמוהו ויאכל וכל דצריך היינו שאינו עני כל כך כמו הראשון אך גם לו חסר שאין ידו משגת הצטרכות אשר לו ייתי ויפסח היינו כל הצטרכות הפסח ולא זו שמזמין אותו בדברים טובים ומהנהו ממה שהוא בעצמו אוכל אלא אף זו שאח"כ מפייסו בדברי ריצוי עד שהעני ישכח הבוש בזו השעה וזהו מה שמסיים השתא הכא, השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין.

או כוונת הך פיסקא דכהא לחמא שאף שצריך להזמין בביתו אורחים לאכול עמו עכ"ז מוזהר שלא להזמין אלו אורחים מבני עמינו הכופרים או לאורחים שאינם מב"ע ומאחר שהיו בגלות בבל ולא יכלו לומר כן בפירוש מפני סכנה לכן הטמינו זאת ברמז ותקנו בזה הלשון סתם כל דכפין ייתי ויכול ושלא יטעה השומע בכוונתם לכן אמרו די אלו אבהתנא והיינו בני ישראל אשר גם אבותיו היו במצרים ואכלו זה הלחם עוני לאפוקי שלא מבני עמנו גם שלא לטעות כמו שמסרבים גם הכופרים לכן אמר וכל דיצריך ייתי ויפסח וזהו לא שייך בכופרים כי מקרא מלא דבר זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו ואחד ישראל שנתנכרו מעשיו ואחד גוי במשמע. אך השתא הכא בגלות בבל וצריך להסתיר הדבר לא לומר בפירוש אבל לשנה הבאה בארעה דישראל נוכל לומר בפירוש כל דכפין מישראל ואם תקשה התינח בגלות בבל היו מוכרחים להסתיר הדבר בסוד אבל עתה אין אנחנו עוד דבבל ולמה לא נאמר בפירוש ועוד האיך יאמרו בני ישראל היושבים בא"י בזה הנוסח השתא הכא לשה הבאה בארעא דישראל הלא גם עכשיו הם בא"י אכן נוכל לומר הא לן והא להו. השתא הכא, לבני בבל, השתא עבדי לבני א"י ודו"ק ולגבי דידן בוודאי נוכל לומר שתיהן כי אנחנו בח"ל ואכתי עבדי אנן וק"ל.

מה נשתנה

פסקה א

טעם ארבע כוסות. בבראשית רבה רב הונא בשם ר' רבא אמר כנגד ארבעה לשוני גאולה האמורים בגאולת מצרים והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי. פ' וארא. ויש לעיין באמת למה שינה הכתוב בד' לשונות. ולמה תקנו כנגדן ד' כוסות היאך מצינו סמך בהני ד' לשונות שמרמזין על ד' כוסות. וי שלומר דקרא אתי לאשמעינן שהיה במצרים ד' מיני גאולות. וחכמם תקנו כנגדן ד' כוסות ע"ש כוס ישועות אשא ובשם ד' אקרא. והכתוב שינה בד' לשונות ללמדך שינוי הצרות בד' אופנים. וחייבים על כל אחד ואחד לתת תודה ושבח לי"ת כדאיתא ברכות דף נ"ד ע"ב. ארבעה צריכין להודות וסימנם **חיים** יורדי ים, והולכי מדברות, ומי שהי' חולה ונתרפא. ומי שהיה חבוש האסורים ויצא. כדכתי' תהלים ק"ז יורדי הים באניות ויצעקו אל ד' ומצוקותיהם יוציאם. תעו במדבר, ויצעקו אל ד' ממצוקותיהם יצילם. ויגיעו עד שערי מות, ויזעקו אל ד' ממצוקותיהם יושיעם. אסירי עני וברזל, ויזעקו אל ד' ממצוקותיהם יושיעם. יודו לד' חסדו וגו' והנה התלמוד שינה סדרן של הד' מסדר הכתוב ושינה ג"כ הלשון בים ובמדבר אמר בלשון הוה ובחולה וחבוש אמר בלשון עבר (כך הקשה מהרש"א בח"א). והטעם נראה כיון דקרא משנה ג"כ איזה פעמים בלשונו במדבר כתוב ממצוקותיהם יצילם בים כחוב ממצוקותיהם יוציאם

בחולה וחבוש כתוב ממצוקותיהם יושיעם וטעם הכתוב הוא כיון דגבי ים ומדבר הם דרכי סכנה וצריך תפילה להנצל מכל מרעין בישין שלא יבוא אליו שום סכנה בדרך ההוא שייך בהם ליכתב בלשון הצלה שהוא לשון הפרשה מן האויב והאורב כמו ויצילני מחרב פרעה שכולם נעשם חרשים וסומים ואלמים ובין כך ניצל ונמלט מהם וכמו כי כל העשר אשר הציל וגו' עיין רש"י ויצא. אולם גבי' ים נופל לשן יוציאם במקום יצילם. כי כשיורדים בים נכנסים אל הספינה וכשעולים מן הים יוצאים מן הספינה כמו צא מן התיבה ע"כ כתי' בלשון ממצוקותיהם יוציאם ר"ל כשיוצא בשלום מן הים שלא אירע לו רעה או שום סכנה יודו לד' חסדו שיצא בלי פגע. או כשבא מן המדבר בשלום לביתו בלי פגע ולא אירע לו שום רעה לא פגע בלסטים וחיות או שום שאר סכנה על הדרך יודו לד' חסדו. נמצא ששניהם צריכין להודות אפי' כשלא באה הצרה עליהם והובאה היא על שהציל ד' ית' אותם שלא אירע להם הצרה. ע"כ כתוב בהן יצילם במדבר וגבי ים יוציאם במקום יצילם שהוא ג"כ כך מובנו שיצא בלי פגע משא"כ בחולה וחבוש שהנה הוא כבר דצרה שאירע לו והא שייך בה לשון הצלה שיהא הפרשה המורה על שליטת הרעה ממנו. רק המה צריכין ישועה מאת ד' להסיר מהם החולי והמאסר לכן כתוב בהם לשון יושיעם. (וכמו כאשר רדפו פרעה ומצריים אחר בני ישראל ואז היו בצרה גדולה מצד אחד מדבר נחשים ועקרבים ומצד השני האורבים לנפשם המה המצריים ולפניהם הים עד שקפצו בתוך הים והמים היה מגיע להם עד צואר יגיע ואין צרה גדולה יותר מזה לכן היו אז צריכין לישועת השם לכן בעת הזאת אמר להם משה התיצבו וראו את ישועת ד' גו' ע"כ על הזמן שהוא נאמר שם ויושע ד' ביום ההוא וגו') ומהאי טעמא תפס הגמרא לשון הוה אצל ים ומדבר שצריכין המה להודות ע"ז שאף הצער מן הסכנה לא היה להם כי לא באו לכלל צרה כלל. משא"כ חולה וחבוש שהיה להם כבר צער הצרה וצריכין להודות ע"ז שנושעו מן הצרה הזאת והסיר מהם כל חלי וכל מאסר בזה שייך לשון הגמרא שתפסו בלשון עבר מכיון שכבר נתונים היו בתוך סכנה אך אח"כ הושיעם השי"ת מהצרה הזאת, שפיר אמר מי שהיו חולה וחבוש ומעתה מבואר ג"כ מה שהכתוב שינה בד' מיני לשונות של גאולת מצרים כמו שהובא למעלה. כי לכאורה יש לדקדק עוד בפסוק לכן אמר וגו' היינו מתחת סבלות מצרים היינו מעבדתם ולמה כפלם ועוד דהיה לו לקצר ולכתוב והוצאתי אתכם ממצרים וממילא ידענו שהוציאם מתחת סבלותם ועבודתם וכשכתב מתחת סבלת משמע שלא הוציאם רק מסבלות מצרים ואל ממצרים עצמה נמצא חסר העיקר מן הספר ועוד הלשון והצלתי כפי שבארנו משמעותו שלא באו לכל עבודה כלל וזה אינו כי עבדו אותם בפרך עד שימררו את חייהם בכל

עבודתם. גם תמוה שאצל לשון וגאלתי אינו מזכיר הכתוב כלל ממצרים היה לו ליכתוב וגאלתי אתכם ממצרים וזאת התמיה ג"כ על כל מהארבעה הבטחות שלא הזכיר יציאת מצרים עצמה אך באמת נראה לפרש שישראל הי' מפחדים אף כשיצאו ממצרים בדרך הישר שהיא דרך הקרובה והישרה היא ארץ פלשתים ואם לא יחזרו תיכף אחר ג' ימים בוודאי ירדפם פרעה וחילו לשעבדם יותר ויותר מכאשר לפנים בדרך נקימה וקנס ג"כ ויענו שם במקום שיגיעם תיכף לשעבדם תחת סבלותם וכמו שאמרו למשה הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים וגו' (בשלח י"ד י"ב). ע"כ המגיד מראשית אחרית הודיע למשה נביאו שמבטיח לישראל שלא יעלה מורא זו על ראשם ואמר להם בלשון והוצאתי אתכם אשר זאת הלשון יציאה שייך לומר מהים כמאמר תהלים וממצוקותיהם יוציאם האמור ביורדי הים ולבשר להם שלא ינתם אותם דרך ארץ פלשתים רק דרך המדבר ים סוף ומתוך כך אין אתם צריכים לירא מצרים שיעמיסו עוד סבלותם עליכם מפני שהמה טובעים בים סוף כי רק והוצאתי אתכם דייקא ולא המצריים שהמה נטבעים בים ושמא תיראו לנפשותיכם שגם במדבר אשר אתם הולכים דרך שמה תהיו מוכרחים ג"כ לשעבד עצמיכם באיזה עבודת קשית בשביל להחיות נפשותיכם ונפש הטף במזון ומחי. והמקום לא מקום זרע וצריכין בוודאי לזאת עבודה גדולה לזה הבטיח להם אף אם ח"ו יגרום החטא להתעכב במדבר מ"מ לא תצטרכו לעבודת קשות כמו במצרים וזהו והצלתי אתכם מעבודתם היינו מעבודתם שהיו משעבדים שמה בשביל חיותם אבל שמה לא תהיו משועבדים עבוד זה כי ירד לכם במדבר לחם מן השמים והבאר והשליו אשר מצאו שם כל מחסרים. ומאחר שרצה הקב"ה להודיע להם שיבאו לארץ ישראל דרך הים ודרך המדבר ובדרכים הללו יהיו זקוקים להעשות להם נסים גדולים כאשר באמת עלתה להם כך ועבור זה הבטיח להם הקב"ה ורמז להם בלשון והוצאתי דקאי על הים והצלתי דקאי על המדבר עיין למעלה שהארכתי שם ואם יריאים אתם אולי לא יאבה פרעה שלוח אתכם מארצו הריני מבטיחכם כי לא לבד שישלח אתכם מארצו כי אפילו במצרים עצמו קודם שתצאו משם יתן לכם החירות כמו שמצינו במדרש רבה שאמר פרעה להם הרי אתם ברשות עצמיכם קמו צאו מתוך עמי וזה שאמר סתם וגאלתי אתכם בזרוע נטוי' היינו בארץ מצרים עצמה תהיו בני חורין מחמת שאשפטם בשפטים גדולים. ולפחד מהחולי שבאה להם מקושי השעבוד ותש כחן ע"ז מבטיח להם במה שאמר ולקחתי אתכם לי לעם וזהו לקבלת התורה שתיכף כאשר עמדו במעמד הר סיני נאמר וכל העם רואים הקולות ושם עיין רש"י שהוכיח מהפסוקים האלו שנתרפאו כולם ממומן במעמד הקדוש הזה של מתן תורה וגם כתוב אם שמוע תשמע וכו' כל המחלה

אשר שמתי במצרים לא אשים עליך נמצא לפי זאת ההנחה שהיתה ב' מיני הצלות והשנים הראשונים שהם מורים על הים והמדבר נאמר לשון והוצאתי והצלתי כאשר גם המשורר סידר בזה הלשון לפי שלא היה צרה רק הנס הי' זאת שלא יבואו לצרה והשני לשונות אחרונים המה מורים על ישועה מן הצרה כמו שאמר המשורר ממצוקותיהם יושיעם שהם מורים על הישועה שצריכה להם שכבר היו בהצרה היא הבית כלא בית עבדים גם התשישות כחש היתה באה להן והחולי מעבודה קשה ומשניהם שהם כל הארבעה מיני הצלות הבטיח להם הקב"ה שיפדה וגאול אותם בקרב כן נזכה ליגאל גם עתה בב"א וע"כ תקנו לנו חכמים הארבעה כוסות להודיע לנו שהתורה מרמז בזה ד' לשונות על ד' מיני הצלות שהיו לישראל שאמר דהמע"ה שכל הד' צריכין לתת שבח ותודה להשי"ת והשיר והודאה צריכין כוס כמש"נ כוס ישועות אשא ובשם ד' אקרא ודו"ק.

פסקה ב

מתני' מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל לאביו. ואם אין דעת בבנו אביו מלמדו מה נשתנה. ברייתא, תנו רבנן חכם בנו שאלו ואם אין חכם אשתו שואלתו ואם לאו הוא שואל את עצמו ואפילו שני ת"ח היודעים בהלכות פסח שואלין זה לה מה נשתנה, עיקר כוונת השאלה היא מה שאנו נוהגין לעשות בלילה הזה היא סתירה. בראשון שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה וכל איש כפי רצונו העשיר חמץ ואם אין ידו משגת מצה ובלילה הזה כולו מצה אנו מראין כאלו כולנו אין ידינו משגת הין עשיר והן עני וצריכין לאכול לחם עוני. וכמו כן שאלה ב' שבכל הילות שאר ירקות איש כפי רצונו ולילה הה מרור וא"ת שמראין בהן זכר לשעבוד א"כ קשה למה מראין אח"כ בהיפוך ומטבילין ב' פמעים כעשירים וגם כולנו מסובים כבני חורין ומראין זכר לחירות והם תרתי דסתרי אהדדי וסתירת הדברים כזו קשה מאוד להבין לבן השואל ומעתה תבין הא דלא השיב כהלכה על ד' שאלות של מה נשתנה. על כל שאלה ושאלה כפי ענינו. רק שהשיב בקיצור עבדים היינו על עיקר השאלה שהיא הסתירה דאנו מראין בשני שינויים הראשונים כעני שאין ידו משגת זכר לשעבוד להראות דתחילה עבדים היינו לפרעה במצרים ואח"כ אנו מראין דבר והפכו לא די כעשיר בחירות אלא אפילו כבני מלכים מראין אותנו בהסיבה וטבול להראות ויוציאנו י"א משם ביד חזקה ובזרוע נטויה להעלות אותנו לבני מלכים שנאמר בני בכרי ישראל ואחר שהביא אותנו מן שפלות עבד שהיא מדרגיה תחתונה מיד למדריגה העליונה לבני מלכים ע"כ מראין אנו ג"כ לזכרון לאכו מצה שהיא מדריגה התחתונה, בהסיבה שהיא מדריגה העליונה. ומרור שהיא

מדריגה תחתונה בטבול שהיא מדריגה העליונה להראות הנס הגדול שהביא אותנו מיד ממדריגה תחתונה שהיא עבדות למדרג' העליונה לבני מלכים. וזו היא תשובה כללית על קושיות שאנו עושים תרתי דסתרי דבר והפוכו. אך על כל פרט פרט אנו מספרים אח"כ הטעמים בהגדה מן וירד מצרימה וגו' פסח מצה ומרור וגו'.*)

(* **סתירת** הלשון גבי מצה **כלו** שמעתי מדוייק היטב שבא ללמוד בלילה הזה מצה ולא חמץ משא"כ לגבי מרור דלאו דוקא מרור דלאחר אכילת מרור מותר לאכל גם שאר ירקות לא אמר "כלו" מרור. ולא כנוסחאות שכתוב גבי מרור ג"כ לשון כלו כי כבי מצה שייך לומר כלו לאפוקי חמץ דלא, אבל גבי מרור לא שייך לאפוקי שאר ירקות כי אין איסור לאכול גם שאר ירקות כנלע"ד. **שמעתי** מאא"ז מהר"נ שייער ז"ל אע"פ שעדיין לא טבלנו רק פעם אחת בכרפס הבן שואל למה מטבילין שני פעמים לפי שכבר הוא רואה בשולחן, החזרת והחרוסת, ובלא ספק לא יאכלו החזרת בלא טבול בחרוסת דאל"כ למה העמיד' על השולחן. ולענ"ד נראה מהאי טעמא אינו שואל על החרוסת לפי שהוא בכלל שאלת למה מטבילין שתי פעמים, כרפס במי מלח ומרור בחרוסת. ועוד תירץ רשב"ץ שאין זה שאלה לתנוק בלבד אלא אף לחכם שהרי אם אין לו בן שואל לעצמו. ועל החרוסת אינו שואל כי אין זה שינוי שבכל הלילות אם רצה לטבל בחרוסת או בשאר דבר הרשות בידו והשאלה היא רק על שינוי שתי פעמים. והיינו טעמא ג"כ דאינו שואל על ד' כוסות שאף בכל הלילות יכול לשתות כן. ועוד שעדיין לא שתה אלא כוס אחד עכ"ל.)

עבדים היינו

פסקה ב

עבדים היינו מתחיל בגנות וקשה למ"ד שמתחיל מתחילה עובדי ע"ז שייך שפיר גנות חטא ע"ז אבל מה גנות היא שהיינו עבדים מה חטאו בכך וי"ל הגנות הוא משל לבן יחיד של מלך בו"ד שחטא בדבר שיש בו עונש מיתה או עונש תפיסה ברגל רק שהמלך מרחם עליו מפני שהוא בנו יחידו אך זכר לעונש צריך תמיד לתלות בבגדו דבר קטן מזהב שעשוי כשלשלת ברגל שיהיו תמיד לו לגנאי כך ישראל. דאיתא במדרש אתם מכרתם ליוסף לעבד חייכם בכל שנה תקראו עבדים כו' לעונש שתהא החטא תמיד בזכרונינו וזאת היא בגנות שמתחילין עבדים היינו לפרעה להגדיל גנות החטא מכירת יוסף.

ואלו לא הוציא וגו' רק א"ת אנו לא ראינו את השעבוד ולא נגאלנו והו' ראוי שלא יאמר כל זה אלא בשנת הגאולה לנגאלים ע"כ השיב לו, הגאולה ממצרים גם לנו היתי' שאלו לא נגאלו, היינו אנחנו משעבדים לפרעה. זאת היא המשך ואלו וגו' עד במצרים. וא"ת שאין זאת מצוה לספר אלא לתינוקות להודיעם מה שלא ידעו אבל מי שיודע זה אין צורך בהגדה זאת ע"כ אומרים אפילו כלנו חכמים ששמענו מאבותינו, אפילו כלנו נבונים להבין דבר מתוך דבר ולא צורך להאריך כל זאת כדי לפרש כל דבר ודבר, ואפילו כלנו

זקנים וכבר שמענו זאת זה שנים רבות בכל פסח ופסח, ואפילו כולנו יודיעם את התורה וכל יום אנו הוגים בתורה ומתוכ' אנו מספרים ביצ"מ וממילא ידענו כל זאת ושלא לצורך היא לשמוע עוד או לספר ההגדה על כל זה מצוה עלינו לספר ביצ"מ בלילה הזה על לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה. ובוודאי, לשמוע דבר חידוש אין מצוה כ"כ שיש בטבע האדם להתעורר משינתן ולרוץ לשמוע דבר חדש משא"כ כשכבר שמע זאת כמה פעמים והיא ידוע לו ואפ"ה היא חביב עליו לשמוע ולספר מהן כאלו עדיין לא שמע כלל זאת היא עיקר המצוה כי זאת בוודאי לא יעשה רק עבור חבוב המצוה ולהתעורר בלב כדי להודות ולהלל ע"כ הנסים העוברים ולקיים המצוה בכל שנה ושנה כאלו היא חדשה. וזה הוא בוודאי משובח.

מעשה שהיה בבני ברק

פסקה א

וראיה לדבר מתנאים הראשונים שהיו עושים כן, ומהך מעשה בר' אליעזר ור"י ור"א בן עזרי' ור' עקיבא ור' טרפון שהיו מסובים בבני ברק והיו מספרים כל אותו הלילה אף שיש בהם כל המדות הללו חכמים ונבונים וזקנים ויודעים את התורה ואפ"ה היו מספרים כל הלילה ביצ"מ ומנין לך שהיו זקנים בהם מהך מימרא שאמר ר"א בן עזרי' הרי אני כבן שבעים שנה ובן שבעים הוא זקן.

כנגד ארבעה בנים

פסקה א

ברוך המקום ד' פעמים ברוך סידר בעל ההגדה נגד ד' חלקי הגדה המרומז בפתיחה למעלה בארבע כוסות חלק (א) על השעבוד כשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה וסידר הלשון ברוך המקום כי מלא כל הארץ כבודו והי' עמנו בגלות ע"ד עמו אני בצרה (ב) ברוך הוא על החירות (ג) ברוך שנתן תורה לעמו ישראל על עשיית המצות מצה מרור אפיקומן (ד) ברוך הוא על אמירת הלל. (הבן חכם שואל ואומר מה העדות והחקים ומשפטים אשר צוה י"א אתכם. שמעתי מאא"ז מהרא"נ שייער ז"ל אף שאמר בלשון אתכם מ"מ זה הבן לא כפר בעיקר כמו הרשע שאמר מה העבודה זאת לכם כלור לכם ולא לו וזה אע"פ שאמר בלשון אתכם מ"מ הכניס עצמו אל הכלל באמרו ד' אלקינו ודקדק בלשונו שלא אמר אותנו כי הוא לא היה שם בשעת הציווי: עכ"ל.

פירוש אחר **ברוך** המקום וגו', לפיכך אומר ד' פעמים ברוך כאשר כוונת ההגדה להודיע לבניו ספור יציאת מצרים ומצינו בתורה תשובות כנגד ד' בנים לכל אחד מהם כפי טבעו וענינו חכם, רשע, תם ושאינו יודע לשאול. כי הייתי סובר שדווקא לחכם מחוייב

להשיב אבל לרשע לא, משום אל תען לכן אמר בעה"ג כי מחויב להשיב לכל אחד ואחד כפי שאלתו ואין לו להתרעם על חלקו שבנו רשע אך אדרבא אם אין ביכלתו להחזירו למוטב ויש לאדם צער מזה מ"מ צריך לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה וזהו ברוך המקום שאמר ד' פעמים ברוך כנגד כל אחד מארבעה הבנים ומלת אחד כוונתו על כל אחד ואחד צריך לברך המקום על זאת וח"ו להתרעם, אך לפירוש הראשון כוונת אחד כמו "הן" חכם הן רשע וכ'.

פסקה ב

חכם מה הוא אומר וגו' עד אין מפטירין אחה"פ אפיקומן. קושיות העולם למאי הזכיר דווקא אין מפטירין כו' הזו היא אמירת הלכות הפסח? ויש לבאר לפי שהאב צריך למהר ולקצר כדי שלא יעבור זמן לקיים המצות יש מקום לבן לטעות ע"י מהירת האב שמקצר בתשובה, שאין מצוה להאריך בלילה הזה ביצ"מ ע"כ צריך האב לברר לבנו שמצוה להרבות לספר ביצ"מ בלילה הזה אך היא הנותנת מחמת שיש להרבות בהספור מתוך כך יעבור זמן המצות שהמצוה לאכול פסח מצה ומרור, ואמירת הלל הכל קודם חצות. וע"י הסיפור והשאלות ותשובות ומשא ומתן של ההגדה מחמת זה יאחר זמנו ע"כ יאמר בתחילה אנו מקיימין מצות אכילה. ואח"כ אספר לך הלכות הפסח על בוריו כראוי וזאת היא כוונת בעל הגדה ואף אתה אמור לו ר"ל מצוה עליך לאמר לו כהלכות הפסח. אך תיכף ומיד תודיע לו אין מפטירין כלשון הנפטר מחבירו ר"ל האב צרך לברר לבנו הוי יודע שאין אנו נפטרים לילך לישן אחר אכילת פסח לא כן בני אלא אפיקומן בלשון אפיק מן פירוש המתן בשאלתך עד שינוחו מאכילה ואז אספר לך כל הלכות פסח על בוריו וע"י תשובה הזאת מקיים האב המצוה להשיב לבנו ואפ"ה לא גרם לעבור הזמן. ועיין לקמן בקרא והגדת לבנך פירוש של"ה דמתרץ שם ג"כ בה האופן.

ובאופן אחר יש לומר, חכם מה הוא אומר כו' קשה למה לא השיב לו התשובה הכתובה בתורה עבדים היינו וגו' ועוד מענין שאלת חכם משמע שרוצה שיברר לו התורה והוא השיב לו הלכות פסח איך נתברר לו בה שאלתו. ועוד שמהלשון ואף אתה אמר לו משמע שהתשובה היא כפי שאלתו ועיקר קושיות העולם אמאי הזכיר דווקא אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. הזו היא אמירת הלכות פסח? וכל זה יש לבאר בטוב טעם אחר שכבר השיב על קושיי' מה נשתנ', עבדים היינו שהיא תשובת התרה ששם נאמר ויוציאנו י"א משם ביד חזקה ובזרוע נטויה, כדי לקבל התורה שיש בהם עדות חקים ומשפטים, אם חפץ בנך החכם שתבחר לו מה העדות והחקים והמשפטים אל תאמר שאין חיוב עליך לברר זאת מפני שהוא שלא מענינא דפסח. אל תאמר כן אלא כשתשוב לו ותספר

ותברר לו כל הלכות פסח שם תמצא ששים מצת ובם נכלל ג"כ עדות חוקים ומשפטים שיש לך לברר מעניני דפסח מצות עדות. שטעם עמם כגון פסח עצמו על שום שפסח על בתי בני ישראל וכדומה להם. מצות חקים, כגון ועצם לא תשברו בו וכדומה להם. משפטים הם מצות שכליות שבין אדם לחבירו כגון ללמוד ולהורות את חבירו מה שלא ידע עדיין שע"ז אמר הכתוב והגדת לבניך וכדרשת חז"ל ע"פ ותורת חסד על לשונה זהו תורה של חסד ללמד את חברו תורה ונוסף על זה שאין לך אהבת רעים גדול מזה וממנה נחרבה השלום כי שלום רב לאוהבי תורתיך. רק הוי זהיר מאחר שמצוה היא להשיב לבנו ע"כ שאלה ושאלה ותורתינו הקדושה אין תכלית ואין גבול להקיף אותה יוכל להיות כי הבן חכם. דורש ושואל ע"כ מצוה ומצוה דפסח את טעמו להגיד בלילות של פסח וגם על האב מצוה להיות בעל תשובה. ומתוך כך יוכל למשוך הזמן עד שיאור היום ומתי יקיים מצות אכילת פסח מצה ומרור ושמחת יו"ט ואפילו בזמן הזה אכילת אפיקומן וכולן צריכין להיות קודם חצות ע"כ סידור בעהג"ד בה הענין היינו כשתגיד לבנך הלכות פסח, אמור לו תחילה המצוה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן וממילא הבן חכם כששומע מאביו זאת רוצה לידע זו המצוה של אין מפטירין על בורי' עם טעמו ונימוקו עמו ומתוך כך שאתה מספר לו ומבאר לו כל הדינים מאותה המצוה ע"י זאת שומע החכם ג"כ שצריך לאכול אפיקומן קודם חצות כאשר לחכם עיניו בראשו ומבין דבר מתוך דבר ויירא ג"כ בנפשו פן יעבור הזמן ובא לידו ביטול המצוות וירף מלחקור עוד בכדי שלא יעבור הזמן. ולזאת מתכווין בעה"ג אף אתה אמור לו כפי שאלתו אמור לו כל הלכות הפסח ומתוכם תמא לברר לו עדות חקים ומשפטים. אך הוי זהיר לומר לו בתחילה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כדי שלא תעבור הזמן מעשיות המצות וק"ל.

פסקה ג

ברוך המקום וגו' עד יכול מר"ח ת"ל ביום ההוא, כמה קושיות יש על מאמר הגדה זו **א** המשך ברוך הוא כנגד ד' בנים איך שייך זה לזה **ב** מה **הוא** מיותר הרי יכול לומר בקיצור חכם אומר רשע אומר תם אומר **ג** למה השיב לחכם דווקאט מצוה זו אין מפטירין וכו' שהיא הקל בכל מצות הלכות פסח **ד** תשובה לבן רשע לי ולא לו אלו הי' שם לא הי' נגאל מנין לו זאת גם אנחנו במצרים עע"ג היינו אפ"ה גאלנו בתשובה וממילא גם זה הרשע אלו הי' שם בתוך צרת השעבוד במצרים הי' ג"כ נגאל בתשובה **ה** בשאלת תם מה זאת למה סתם כך את דבריו שאי אפשר ע"י זאת להבין את כוונתו למה לא מפרש כוונתו כמו בשאר בנים. **ו** אמאי פתח לשאינו יודע לשאול דווקא הקראט והגדת לבנך וגו' ועוד קושיית של"ה **לאמר** היא מיותרת בהאי קרא והגדת לבנך וגו' וגם על הלימוד

יכול מר"ח עד בעבור זה הקשו העולם **ביום ההוא** מיותר לפי שכבר כתוב' בעבור זה' בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך א"כ למה לי **ביום ההוא**.

וליישב כל קושיות הנ"ל נראה לי דבעהג"ד מרמז ברוך המקום וגו' ד' פעמים ברוך כנגד ד' בנים בני דיעה דברה תורה ר"ל שהם דרשנים ודורשים להמוני עם מה דברי תורה ומוסר (ובלע"ז נקראים פרעדיגער) ופותחים הפתיחה קודם הדרשה בתפילה ושבח לשי"ת אפ"ה אין לסמוך עליהם שצדיקים גמורים המה כי גם בהם יש ד' כתות אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו ידוע לשאול. ר"ל צדיקים, בינונים, רשעים, וכת שלא יודעים מאומה כמו בהמוני עם, ואם אתה רוצה להבחין מי החכם והצדיק ומי הרשע מי התם ומי שאינו יודע לשאול בשביל שתדע מי לקרב ומי לרחק הוי יודע אשר רק תיבה אחת והיא תיבת "מה" מספיק להבין תוכן לבב הדרשן כי יש כמה פסוקים בתורה אשר כתוב בהם "מה" ורק "מה" זה שואל י"א מעמך כי אם ליראה ועתה מי בהם הבוחר (טעקסט) "מה" לדבר תורה ויראה והוא דורש גם במצות בין אדם למקום גם במצות בין אדם לחברו הוא צדיק וחכם וזה שאמר בעה"ג חכם "מה" הוא אומר ר"ל איזה "מה" הוא אומר ולפי שהחכם צדיק גמור לא רוצ' לדרוש בדברים שבין אדם לחבירו בלבד, אלא שדורש גם בדברים שבין אדם למקם ע"כ בוחר הקרא "מה" העדות והחקים והמשפטים ודורש מכלם. הן ממצות עדות כמצות שבת ומקראי קודש, ציצית ותפילין ודומה להן שהן עדות כי יש אלוה בעולם בורא ומחדש כרצונו. הן ממצות משפטים שהמה מצות שכליות כגון דברים שבין אדם לחבירו כמשפטי גניבה גזילה ורציחה אהבת רעים וכיוצא בהן והן ממצות חקים כבשר בחלב שעטנז גלוח בתער ופרה אדומה ואכילת חזיר והדומ' להן. ומתוך דרשותיו הוא ניכר שהוא צדיק גמור ועליו תנא במתניתין הוי שותה בצמא את דבריהם והוי מתאבק בעפר רגליהם ושואל לו כל הדינים וזאת מרמז: ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח ר"ל שישא ויתן עמו ושואל לו כל דיני פסח אפילו הקלה שבמצות הפסח כגון אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן יוכל לשאל לו לישא וליתן עמו כי צדיק כזה מדריך לך בוודאי בדרך הישר שהרי מלא יראה פנימית ואין פוטר את עצמו אפילו ממצוה קלה שבקלות אם אין לו שורש ועיקר להפטר ממנה ע"כ יוכל לשאול לו אפי' על המצוה קלה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

רשע איזה **מה** הוא אומר לבחור לו עיקר הדרשה שקירין (בלע"ז טעקסט) והביא הקרא מה העבודה הזאת לכם ר"ל לכם היא השאלה מה היא העבודה הזאת ולא לו כי הוא בעצמו לא קיים את העבודה הזאת כבר כמה שנים אבל אתם עדיין עושין את המצות אפי' בזמנינו אתם מקיימים מצות מצה מרור וסיפור הגדה וכדומה להם מה העבודה

הזאת לכם, ולפי שהוציא עצמו מן הכלל בפרהסיא בדרשותיו כפר בעיקר ולרשע כזה לא יעלה על דעתך להתחבר עמו ולהשיב לו בויכוח ולנצח אותו כדי להחזירו למוטב ואדרבא יוכל להיות להיפך שיפתה את לבך למינות כי זה עיקר ותכלית כוונתו. אלא ואף אתה הקהה את שיניו והרחק ממנו כדי שלא יכול לדבר איך שום דבר מדרש המינות ואמור לו בעבור זה עשה ד' לי בצאתי ממצרים לי ולא לו כי הוא רוצה להחטיא את הרבים בדרשותיו ואין מספיקין בידו לעשות תשובה בשלמא אנו נגאלנו אע"פ שהיינו רעים לעצמינו בחטא ע"ז. אך לא הי' כוונתינו ח"ו להכעיס או לפחות אחרים לעבור את רצונו ע"כ כשזכינו אח"כ לשוב בתשובה שלימה לפני המקום ית"ש רחם עלינו והוציאנו משם אבל אתה כוונתך להחטיא הרבים ואין מספיקין כו' ע"כ אלו היו שם לא הי' נגאל.

תם איזה **מה** הוא אומר לבחור לעיקר הדרשה שקורין (בלע"ז טעקסט) ואיזה קרא הוא בוחר בדרשתיו מה זאת בשביל שהוא מבולבל בדעתו ומספקא לי' לאיזה צד יפנה לימין או לשמאל ע"כ סתם דבריו בדרשתו ואומר מה זאת ע"י התיבה זאת לא יוכלו לעמוד על אמיתת כוונתו הכת שמאל יוכלו לדרוש בדבריו ככונת הרשע שאומר ג"כ זאת מה העבודה הזאת לכם וכח הימין יוכל לדרוש בדבריו הרוצה לפרש התורה דנקרא זאת כדכתיב וזאת התורה ודורש זה מוטל עליך לקרבו כיון שהוא בעצמו ובדעתו מסופק בחקירת אמונתינו ובוודאי כוונתו היא לנטות לצד החזקה שידם על העליונה ע"כ תדבר על לבו כאלו הוא מצדינו צד הימין ואמור לו אני ואתה מכת החזקה ולכך ואמרת אליו הקרא בחזק יד הויאנו ד' ממצרים ר"ל גם אתה אלו היית שם הייתה נגאל וע"י דברים האלה מתקרב בך ואי אפשר לו להעיז אח"כ לפנות ממך ובקל יעשה תשובה בלבו על הספיקות שהי' בדעתו עד עכשיו ויפנה בכל לבו לעיקר אמונתינו שהוא תורה שבכתב ותורה שבע"פ.

ושאינו יודע לשאול זאת היא כת הרביעי שאינם יודעים בין ימין ושמאל. שהי' על ישיבה שקורין (אוניפערזיטעט) לחקור וללמד בדברים חצונים ולא יליף אות אחת מתורותינו הקדושה וממש שלא יודע להתפלל ואפ"ה מתאווה להשתמש בחגא ולהנהיג ברבנות וכשבא לדרוש ברבים וצריך לקרבך לצורך עצמו להתלמד ממך קצת ד"ת מענינא דיומא ובזה בע"כ את פתח לו מיד במצות שבין אדם למקם כמ"ש והגדת לבנך ביום ההוא ר"ל תיכף ומיד כשבא מאוניפערסיטעט להנהיג ברבנות ולדרוש להמון עם אז והגדת לבנך ביום ההוא לאמר להמוני עם בדרשה בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור ר"ל לדרוש ברבים במצות שבינם למקום, מצה ומרור וספור הגדה וגם ללמדו מיד תורה שבע"פ

יכול מר"ח ת"ל ביום ההוא וגו' מצה ומרור מונחים עד בשעה שיש מומ"מ לפניך אבל הדברים שבין אדם לחברו לדרוש בהם זאת כבר ידוע לו מהאוניפערזיטעט רק אתה מחוייב ללמדו המצות שבינו למקום.

ויש לעיין וכי שייך בן חכם שישאל על מה שכתוב בפירוש בתורה נייתי ספר ונחזה העדות והחקים והמשפטים וגם למה דקדק בלשונו לומר אתכם ולא אמר אותנו ואין לומר לפי שלא הי' שם בשעת הצווי הלא התור' היא ניתנ' ונכתב' לאבותינו ולנו עד עולם נמצא הציווי גם לנו היה והיה יותר טוב לכתוב בלשון אותנו ולא בלשון אתכם שלא יהי' פתחון פה לבע"ד לאמר כי גם החכם הוציא עצמו מן הכלל, ועוד קשה הא לשאר הג' בנים ישיב מקרא שכתוב בתורה ובתשובתו להחכם הניח הקרא דעבדים היינו ונשיב לו ממתניתין אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ונראה לתרץ דעיקר כוונת שאלת החכם על תורה שבע"פ היא הקבלה אשר קבל משה רבינו ע"ה מפי הגבורה ומסרה ליהושע איש מפי איש כי החכם בוודאי למד תורה שבכתב ועדיין אינו יודע הקבלה כי עדיין לא קבל מהתורה שבע"פ וזהו שאלתו במכוון מה העדות והחקים והמשפטים וכדי שלא תטעה בכוונת שאלתו שהוא שואל על העדות והחקים הכתובים בפירוש בתורה לכן הוסיף בשאלתו ואמר אשר צוה י"א אתכם היינו הצווי אשר מוטל עליכם ללמד את בניכם הקבלה שקבלתם ההלכות בע"פ וע"ז היה שאלת בן החכם אשר צוה י"א אתכם דווקא שתלמדו לבניכם מה שקבלתם מאביכם ומאבותיכם והיינו תושבע"פ ואף אתה אמור לו תשובה כפי שאלתו היינו ג"כ התשובה יהי' מצד הקבלה מחז"ל כי מה שהוזכר בתורה שבכתב בפירוש הרי כבר ידע ולא שאל מעולם ע"ז רק שתודיע לו ההלכות לכן אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין וכו' והיינו טעמא ג"כ שבעהג"ד תפס דווקא ההלכה זאת דאין מפטירין מחמת שהחכם שאל על הג' מיני מצות עדות חקים משפטים ואתה רוצה להודיע לו שלש אלה על בוריו מצד הקבלה לכן תפס לו זאת ההלכה כי בה נכלל כל הג' חלקי חילוקי מצות כי הטעם ראשון דאין מפטירין שלא יפיג טעם הפסח וטעם המצה שהם מצות העדות. וטעם השני כמפורש בירושלמי משום הכי נאכל על השובע כדי שלא יבוא לידי שבירת עצם שהיא ממצות חקים והתשוב' עצמ' אשר השיב לבן השואל היא נכלל במצו' משפטים כי זה המצוה שצריך ללמד לבניו הוא ג"כ ממצות שכליות שנקראת משפטים.

הלשון הקהה את שניו שמעתי מאדוני א"ז מוהר"נ שייער ז"ל ששמע מאביו הגאון ר' טעבלי שייער ז"ל פירוש על זה הלשון הקהה שקורין בל"א (שטומפף או איילג) מפני שהרשע באמרו מה העבודה הזאת לכם הרי הוא בזדון לבו מבעט במצות ומבזה אותן

הרי שקורא אכילת מצה ומרור עבודה והנם לו לעול ולמשא כאמרו מה העבודה הזאת לא כן על מצות אכילת פסח שנאכל מאכל שרים כי אינו נאכל אלא צלי וריחו נודף ולזה גם הוא מתאוה תאוה לאכול ממנו וידוע כשמונעים מאדם איזה מאכל טוב, בראותו שאוכלים המאכל ואינם נותנים לו אזי תקהינה שיניו מהצער. ולזה מרמז בעהג"ד בזה הלשון כמו שהרשע הזה הוציא עצמו מן הכלל ומבזה המצות, ומ"מ הפסח מחמת שהוא טוב למאכל בוודאי רוצה לטעום ג"כ ככל החבורה המקיימים מצות השי"ת לכן אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך ואנחנו מקיימים גם אכית מרור בשביל זה עשה ד' לי בצאתי ממצרים לי ולא לו אלו היה שם לא היה נגאל והיה כלא היה בשלשת ימי אפילה כשאר חביריו שכלו שם: ויש לי להביא ראי' לדברי אא"ז מו"ה טעבלי שייער ז"ל ממדרש רבה שיר השירים. אמר ר' אבוה עד שמשה וישראל מסובין ואוכלים פסחיהם במצרים כבר הקדים הקב"ה שנאמר ויהי בחצי הלילה וד' הכה כל בכור בארץ מצרים הוא דעתי' דר' אבוה למימר סריי נתן ריחו מלמד שהיה ריחו של אותו הדם [ההרוגים של מצרים כמו שדרשו למכה מצרים בבכוריהם שמתחלה הבכורים הרגו בהם במצרים כדי שיניחו לישראל לצאת ולא ימותו הבכורים ומזה הדם וגם ממיתת הבכורים עצמם הי'] קשה להם לישראל והופיע להם הקב"ה ריח טוב מבשמי גן עדן והיתה נפשם קורה לאכול אמרו לו משה רבינו תן לנו מה נאכל אמר להם משה כך אמר לי הקב"ה כל בן נכר לא יאכל בו עמדו והפרישו הנכרים ביניהם והיתה נפשם קוהא לאכול אמרו לו משה רבינו תן לנו מה נאכל אמר להם כך אמר לי הקב"ה וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו אז יאכל בו עמדו ומלו את עבדיהם והיתה נפשם קוהא לאכול אמרו לו תן לנו מה נאכל אמר להם כך אמר לי הקב"ה סינטימום כל ערל לא יאכל בו מיד כל אחד ואחד נתן חרבו על ירכו ומל עצמו. מי מלן ר' ברכי' אמר משה ואהרן ויהושע אחד הי' מוהל ואחד פורע ואחד משקה וע"י זאת נתערב דם פסח בדם מילה והקב"ה נוטל כל אחד ואחד ונשקו ומברכו כמו שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי דם פסח ודם מילה. וסוף דבר נשמע אע"פ שנפשם קוהא לאכול ואפ"ה לא ניתן להם מפסח עד שקיימו שארי מצות ואף אתה צריך להתנהג כך מי שאינו רוצה לקיים שאר המצות גם מפסח לא תתן לו אלא הקהה את שיניו ודוק.

עוד יש לפרש הלשון הקהה את שניו. כי יש עוד לדקדק בזה מה שהקשו העולם אמאי מסדר בעהג"ד תשובה אחרת להבן הרשע שחשוב' הכתוב' בתור' היא ואמרתם זבח פסח ובעהג"ד הביא קרא בעבור זה וגו' וצע"ג וגם תשוב' התורה צריך באור ועוד צריך

עיון גדול מאוד מה משונה תשובת בן רשע מתשובת הג' בנים כי גבי' שאלת חכם נאמר ואמרת לבנך וגבי תם נאמר ואמרת אליו וגבי שאינו יודע לשאול כתוב והגדת לבנך ואלו גבי רשע לא כתיב ואמרתם לבניכם או ואמרתם אליהם אלא סתם כתיב ואמרתם זבח פסח וכו' וכי תאמר דלא רצה להזכיר תיבת בן לגבי' רשע א"כ מדוע ברישא דקרא כתיב והי' כי יאמרו אליכם בניכם וקורא בן לרשע ותמוה. ואמרתי לפרש דאיתא בסנהדרין דף ל"ח הוי שקוד ללמוד תורה כדי שתשיב לאפיקורוס ואמר ר' יוחנן לא שנו אלא אפיקורוס עכו"ם אבל אפיקורוס ישראל לא, כש"כ דפקר טפי ויטה גם אותך למינות ע"כ אסור להחזיר לו תשובה. והשתא ניחא שפיר הא דלא כתיב ואמרתם לבניכם כיון שהוא רשע אסור להשיבו רק התורה כתב לנו לבד הטעם ולכן דקדקה התורה לאמר סתם ואמרתם ונשמע ואמרתם לעצמכם דווקא יש לומר הטעם אבל לא לבן רשע ומהאי טעמא כתיב ברישא דקרא בניכם להורות דווקא לאפיקורוס מבניכם אסור להשיב אבל לא לאפיקורוס עכו"ם אך במה אסור להשיב לאפיקורוס ישראל בטעמי המצות כדי שלא יפתה אותך ע"י דיעותיו הנשחתות ובשפתי חלקות לא ילכדך ברשת המינות משא"כ אם תשיב לו תשובה נצחת דמותר להשיב היינו שלא תבוא עמו בחקירות רק לסלק אותו בדבור קצר וקשה, למען ירגיש הרשע שדבריו אינם נשמעים באזניך ואדרבא הוא יבוש ויכלם ותאלמנה שפתיו מלדבר עוד עמך, ומצוה ליתן לו תשובה באופן זה שיכעס ויתרחק ממך ובשה תוכל להנצל מפח יוקשים וטוב יותר משתיקה וכן כאן עצה טובה קא משמע לן בעהג"ד כי לאביו הנשאל קשה מאוד הדבר איך יעשה בתשובתו לבן רשע, ישיב לו כפי שכתוב בתורה ואמרתם הנה התשובה היא נוגע לטעם המצוה ואחז"ל שלא להשיב לאפיקורוס ישראל ואם לא ישיבנו שום תשובה הרי לו צער לאביו הנשאל למה לו להפסיד המצוה בשביל הרשע כי מ"מ מצוה להשיב לבנו ולהגיד הסיפור מיציאת מצרים וע"ז תפס לו בעהג"ד נוסח התשובה משאינו יודע לשאול כפרש"י שמות י"ג ח' עשה ד' לי רמז תשובה לבן רשע כדי לדייק להרשע תיבת לי ולא לו אלו היה שם לא היה נגאל נמצא י"ש יוצא ידי שניהם: והשתא מדוייק הלשון ואף אתה הקהה את שיניו ואמור תשובה נצחת בעבור זה וע"י זאת כועס ותיקהנה שניו לפי שלא יכול לבצע את מחשבתו הרעה ויסולק בבושה וכלימה על שלא השיג תכלית כוונתו ודו"ק.

בשם אאמו"ר הגאון מוהר"ר משה יונה באנדי זצ"ל בפסוק הזה שמזכיר בעהג"ד ונאמר עוד שם ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו וגו' עד מבכר אדם עד בכור בהמה וגו' עד אפדה יש לדקדק איזה שייכות יש לשאלת תם גבי בכור שמזכיר בעהג"ד התשובה מהמקרא הזה לשאלת תם דווקא ועוד על קרא גופי' שחוזר לאמר ויהי כי הקשה פרעה וגו' מאחר

שאמר כבר בחזק יד הוציאנו ד' ממצרים הרי סלוק ענינא, מאי חוזר ומגיד ויהי כי הקשה, אך נראה לומר כי הלא בין בכור אדם ובין בכור בהמה טעם אחד אשר נצולו ממכת בכורות מפני מה בבכור אדם מועיל הפדיון לתת לכהן והמעות אשר ביד כהן נשאר חולין כמו שהי' מקודם ובבכור בהמה לא יועיל פדיון רק הבכור עצמו הדם ואימורין למזבח חלק גבוהה והבשר נאכל לכהנים ואמאי שנין דין מן דין הלא טעם אחד לשניהם ובאמת לחילוק מפורסם כזאת איננו צורך השכלה ביותר ואף החם יוכל להרגיש כ"ז ונראה לפרש כשנתב נן על ב' מיני הבכורות בכור אדם ובכור בהמה של בני ישראל אשר נצולו ממכת בכורות באיזה מין מהם היה הנס יותר גדול, בזה המין צריך שיהיה ההודאה והשבח לו י"ח ג"כ יותר גדולה וגם צריך ליתן טעם לשבח למה שינה הכתוב כאן לתת לנו מצות בכורות לאות ולזכרון למכת בכורות אשר לא עשה כן בשאר מצוות שלא מצינו בכל התורה אף מצוה אחת אחרת אשר כתוב אצלה טעם מיוחד על מה נצטו' בפרטות ונראה דעיקר המצוה הזאת ניתנה לנו להורות אותנו אשר דווקא על ידי מכה זו היתה הצלת ישראל להוציאם ממצרים דהנה בוודאי בזו מכה האחרונה היה הקב"ה צריך מאוד לחזק לב פרעה יותר מהקודמים מפני שכבר נלאו המצרים הכיל את כל המכות כאמרם לפרעה עד מתי וגו' הטרם תדע וגו' וע"כ נתן להם הקב"ה מכות בכורות באחרונה ליתן להם מקום לטעות שיראתם היינו ע"ז שלהם עושה להם כך מדה כנגד מדה כיון שבשעה שאלו היו שוחטין ואוכלים הפסח שהוא עיקר ע"ז שלהם כאמור הן נזבח תועבת מצרים וגו' וע"כ הן אומרים שעיקר המכה בא להם בשביל שהניחו לישראל לשחוט אלהיהם לעיניהם ומכש"כ שבני ישראל יענשו ג"כ עבור זה החטא שבזו יראתם אך כאשר ראו שבני ישראל כולם חיים וקימים אז החבוננו כי נהפוך הוא אבל עדיין היה לבם מהסס בקרבם לפי שעה מועטת דלמא עוד ידו של יראתם נטוי' על שונאי ישראל עד אשר ראו שהמכה היה אף בבכורי בהמת של המצרים שזה עיקר ע"ז שלהם מזה שפטו על הקודם שרק העונש שלהם מהקב"ה בשביל ישראל לפדות אותם ממצרים ולא דרשו וחקרו עוד על בהמת ישראל אם גם הם נלקים כאשר ראו כי מת יראתם ואדוניהם, וחלו ורעדו איך יענישו הם עצמם נמצא בירור הנס אשר נתברר להמצרים הי' ע"י בכורות בהמתם יותר מבכורותיה עצמם, וכאשר הקדמנו למעלה כל שהנס יותר גדול צריך השבח וההודאה שיהי' יותר גדל לכן מבכור בהמה היה ממנו למזבח ולכהנים אבל בבכורי אדם איננו צורך רק להפדיון לבד וזהו ביאור הכתוב ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג וגו' ע"כ נתן לו הקב"ה מכה זו להקשות את לבו יותר ממה שהקשה בעצמו כי תלה פרעה את עונש המכה אשר בא מע"ז שלו אך מתי נתברר

זה לפרע' ע"ז אמר הכתוב ויהרוג ד' את כל בכור דייקא מבכור אדם ועד בכור בהמה ומאחר שהמכה בא ג"כ על בכור בהמה שזהו עדות וראי' גדולה דאפילו באלהיהם עשה שפטים והכל מאת הקב"ה ובזה היתה עיקר הצלת ישראל לפדותם מביניהם ע"כ אני זובח לד' כל פטר רחם הזכרים שיהא ממנו חלק לגבוה וחלק לכהן וכל בכור בני רק אפדה. ודפח"ח שפתותיו דובבות בקבר:

פסקה ד

בעז"ה אענה חלקי גם אני מה שנראה לי הקושיא מה לו לתם לשאול מה זאת דווקא גבי בכור ועוד קשה העיקר תשובה ויהרג כל בכור עד בכור בהמה, למה כתוב בסוף ואמאי לא כתב מיד ברישא דקרא ואמרתם אליו ויהי כי הקשה פרעה וג' ויהרג כל בכור עד בכור בהמה ואח"כ כי בחזק יד הוציאנו ד' וגו' ועל בעהג"ד יש לדקדק שלא הביא רק רישא דקרא כש"כ דקשה טפי שחסר עיקר בתשובה מן הספר היינו סיפא דקרא ויהי כי וגו' ויש לבאר בהנה ונראה ששינה הכתוב כאן ליתן יותר זכרון על הצלת בהמת ישראל במכה זו יותר מבמכת דבר, שם כתוב בפירוש וממקנה בני ישראל לא מת אחד וא"כ מה הצלה זו יותר מהצלת דבר ואדרבא שם כתוב וימת כל מקנה מצרים ואפי"ה ממקנה ישראל לא מת אחד וזהו פלא יותר גדול מכאן שהדבר לא היה רק על בכורי מצרים ושארי בהמות מצרים הפשוטים המה ניצולו ג"כ וממילא אין החידוש גדול כ"כ שלא מת ממקנה ישראל עד אחד שגם בבהמתם של מצרים לא מתו רק הבכורות והנה יש לומר דהך קושיא היא שאלת תם מה זאת ר"ל מפני מה הבדיל הכתוב מכה זו לשנותה ממכות ערוב דבר ברד אשר גם שם הי' הצלה לבהמת ישראל ולא נלקו עמהם ומה ראה הכתוב ליתן אות וזכרון לזו ההצלה דווקא שיחד לה הכתוב מצוה עבורה היינו מצות קדוש בכורות אך באמת לא קשה מידי כי הזכרון לא היה על ההצלה לבד אלא שזו ההצלה היה ראשית והתחלת החירות משא"כ עד המכה זו לא שב פרע' עדיין והקשה לבו ולב עבדיו, נמצא עיקר ההצלה זאת היתה גרם ליציאתנו ממצרים והפלאה כזו לא היתה רק גבי מכת בכורות בהמתם מפני שעל מכת בכורות המצריים עצמם עדיין תלו זאת ביראתם שהביא להם העונש מדה כנגד מדה כמובא למעלה עד שראו שעשה שפטים באלהיהם ג"כ אז הודו כולם שמד' היתה זאת להם ובשביל זה אמר פרעה קומו צאו מתוך עמי ותחזק מצרים על העם לשלחם מה שלא עשו זאת בשארי המכות. וזהו מה שאמר הכתוב ואמרת אליו טעם מצות זכרון מכה זו משום דבאמ' בחזק יד זו הדבר ר"ל בהפלאת דבר הוציאנו ד' ממצרים מבית עבדים אך עדיין אינו יודע מאיזו הצלת דבר דבר הכתוב לכן הולך ומפרש סיפא דקרא ויהי כי הקשה שהיא דבר של מכות בכורות וממילא ובשביל

כך צוה לנו הזכרון ולא כמו שאתה סבור בשביל ההצלת דבר לבד כי ההצלה הי' ג"כ לישראל בשאר מכות ובפרט מאחר שהיו לישראל כמו כן ההצלת הבהמות במכת דבר גופי' ואעפ"כ לא צו' להם לעשות זכרון על זה אלא במכות בכורות והיינו טעמא כי לא על ההצלה לבדה בא זכרון המצוה רק יען שההצלה זאת גרמה היציאה ממצרים והיאך גרמה המכ' זו יותר משאר המכות ההצלה והיציא' ממצרים ומפרש סוף הכתוב ויהי כי הקשה פרעה ויהרג ד' כל בכור עד בכור בהמה אפילו באלהיהם ובזה ראוי כולם כי יד ד' עשתה זאת ומפני זה שלח אותנו לחירות והנ' רק בשביל הצלת הדבר שגרם היציאה צוה לנו השי"ת הזכרון וממיל' עיקר תשוב' מריש' דקרא כי מה שהשיב בסיפא דקרא כבר הי' ידוע להם כי בוודאי ידוע לו מכת בכורות על אדם ובהמה רק שלא ידע החילוק למה בהפלאת מכת דבר המקנה ראשונ' לא הי' מצוה לזכרון, ובהפלאת דבר מכת בכורות בהמה מצוה לזכרון ועל זאת השיב לו כי עיקר הזכרון היה רק על ההפלאה שעל ידה הוציאנו ממצרים היא מכת בכורות ועל כן הביא בעהג"ד רק רישא דקרא שהיא עיקר תשובה על שאלתו ודוק.

פסקה ה

ויש לעיין דגבי השאינו יודע לשאול משנה הלשון מהקודמים ולא סידר בלשון את אמר לו כמו שסידר בג' בנים בלשון אמירה אלא בלשון את פתח לו. ויותר קשה למה אמר לשאינו יודע לשאול אותה הקרא שהשיב לבן רשע דמשמע לי ולא לו ח"ו להשוות האינו חייב לחייב אך באמת לגבי' בן רשע השיב רק מסיפא דקרא בעבור זה וגו' בשביל שלא רצה שיהיה שם בנו עלי' וכמו שלא הזכיר בתור' בן בתשובת ואמרתם זבח פסח בעבור שהוא רשע גם בעהג"ד לא הזכיר לו לבן משא"כ בשאינו יודע לשאול את פתח לו, מרישא דקרא והגדת לבנך לפי כשמספר לו מצרת מצרים ומהצלתם כדי שיודה התינוק לד' על החסד שעשה לו אי אפשר לספר לו בלשון מה שאירע לאבותינו כי בזאת לא יבוא התעוררות בלב התינוק להודות לד' על הצלה שעשה לאביו כיון שלא הכיר בהם וגם אי אפשר לומר בלשון לנו כי הבן יודע בעצמו שהוא לא היה במצרים ויכול לטעות דהסיפור אינו רק על דרך משל ולא היו דברים מעולם ע"כ צריך לספר בלשון לי כאלו האב בעצמו הי' בתך צרת השעבוד של מצרים וד' הצילו מידם ועל ידי זאת מתעורר לב התינוק מאוד ברחמנות על מה שאירע לאביו והודה בכל לב לד' כשמוע מהצלת אביו אך כדי שלא לטעות בלשון לי שכוונת הוא ולא לו שאינו רוצה לקרות לו שם בן כמו לגבי' בן רשע ע"כ לא השיב לינוק מסיפא דקרא לבד אלא את פתח לו מרישא דקרא והגדת לבנך להראות שלא הוציא אותו מן הכלל אלא שקורא לו בן גם לשון והגדת מורה

בלשון שמושך לבו של אדם ור"ל בני אתה בלשון רכה ואגיד לך כמצוו' עי בתור' והגדת לבנך כל מה שאירע לי במצרים וההצלה הכל באמירה רכה ובדברים שמושכין לבו של אדם ולכן כפל הכתב במלות שונות והגדת מור' על המשכת הספור ומלת לאמר על לשון רכה וק"ל.

בשם של"ה הקדוש שמעתי למה לי ביום ההוא הא כתיב בעבור זה. ועוד לאמר הוא מיותר בקרא ומתרץ פירוש הקרא בטוב טעם כי בערב פסח בין הערבים כשזורק הדם והתינוק שואל לאביו מה זאת והיא מצות עשה על האב להשיב לבנו, רק בשעת זריקת הדם אי אפשר לו להשיב לו כהוגן עם הטעמים מהמצות והנסים שאירע לנו במצרים שלא יבא לידי מחשבת פסול בשעת עבוד' הזריק' ויפסל הקרבן פסח ובאם לא ישיב לו כלום הוא עובר על מצות עשה כיצד יעשה לקים שניהם. על כן האב משיב לבנו עכשיו אי אפשר לך להשיב בשביל שאני עוסק במצות קרבן פסח ובזריקתו ואם אספר לך יש הפסק בעבודה ויוכל לבוא לידי פסול. לפיכך בני המתן עד הלילה בשעה שמונח מצה ומרור לפנינו ואז אספר לך כל הטעמים והנסים ובזה מתרצה התינוק והאב ג"כ יוצא ידי שניהם שהשיב לבנו כהוגן ואפ"ה לא הפסיק בהעבוד' ויבא לפסול את הקרבן פסח. וזא' כוונ' הקר' והגדת לבנך ביום ההוא ר"ל ביום עב פסח בשעה שעסקת בקרבן פסח לאמר לו הטעם ב' בעבור זה. בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך וק"ל.

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו

פסקה א

לפי ענ"ד הסידור הוא מבעהג"ד לחזור לענין הראשון מאי דסליק מנין בתירוץ עבדים היינו לפרעה אך שבינו לבינו הפסיק הענין בתשובות הארבעה בנים הנזכרים מפורש בתורה לכל אחד תשובתו ומכל התשובות הנ"ל מסתעף המצוה הזאת הנהוגה בלילה הזה יותר מכל הלילות לספר ביצי"מ ולאחר שגמר זאת המקור סידר בעל הגדה את הענין אשר התחיל מתחילה בעבדים היינו ליישב קושיית מה נשתנה אשר במקומו בארנו כי אנחנו עושים בלילה הזה סימן וזכרון לאשר היינו משועבדים וגם אנו עושים סימן וזכרון להחירות אשר המה תרתי דסתרי להדדי לכן מתחיל בעבדים היינו להורות ולזכור לנו השעבוד שהיינו משועבדים וע"ז אומר כאן הטעם למה היינו עבדים על כי מתחילה עע"ז היו אבותינו במצרים כמו שפירש הרשב"ץ ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו ושלא תקשה לך וכי משוא פנים יש בדבר לאחר שעבדו ע"ז האיך קרבם המקום לכן מביא בעהג"ד הענין מיהושע שאמר כה אמר וכו' ואקח את אביכם אתת אברהם מחמת כי מעת הכיר בוראו מסר נפשו על קדושת השם והשי"ת בחר בו באברהם אע"פ שקודם

הכרתו הי' עע"ז עם תרח אביו כנזכר במדרש רבה עכ"ז מכיון שהכיר אחדותו י"ת מסר עצמו לכבשן האש על קה"ש ומה שאירע לאבות אירע לבנים עם קדוש הגם שמקודם היו מגואלים ומשוקעים בטומאת מצרים ובזוהמתם עכ"ז כאשר ראו האותות והמופתים פשטו בגדים הצואים מעליהם ויאמן העם עד שקנו בנפשותם ההשכלה להכיר טובות הבורא עליהם ומשכו עצמם מן המדות ומעשה מצרים וקשרו הק"פ בכרעי המטות לעיני מצרים וגם מלו עצמם עד שנתערב דם פסח בדם מילה נמצא היש לך קידוש השם גדול מזה שהמה היו עבדים משועבדים בעבודת פרך למצרים וכ"כ היו נכנעים ומובכאים תחת כפות רגלי המצרים ובפעם אחת הרימו ראש ופרקו עול המלכות מצרים מעליהם ומסרו נפשם לקשור ע"ז של מצרים בפרסום לעיניהם ואח"כ שחטו אותו וצלו אותו והכל הוא מורת רוח להמצרים הנמצא קידוש השם גדול עד אין ערך בזה כמו באברהם אע"ה ובעבור זאת זכינו ג"כ כמו אאע"ה לכן אמר וקרבנו.

פסקה ג

ברוך וכו' לישראל. צריך להבין במאי הזכיר לישראל ולא אמר כפשוטו לאברהם כמו שמסיים והולך אמנם יש לפרש דקאי על ישראל סבא כאשר ידע יעקב מגזירת ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וגם כי בארץ לא להם, וזהו על מיצרים אף שלא הזכיר בפי' זהו מחמת שהקב"ה מוסר הבחירה ביד האדם עכ"ז מרומז על מצרים כי יוסף העביר את מצרים מאחוזתם והחליף את נויהם מקצה לקצה למען לא יקרא הארץ על נחלתם וזהו בארץ לא להם של מצרים כנמצא במפרשי התורה ומחמת זה פחד יעקב אבינו ע"ה מאוד כי מצרים היא ערות העולם ואם ח"ו יקויים בבני' כל הד' מאות שנה במצרים יושקעו בטומאתם עד שח"ו לא יהיו עוד ראוים ליגאל ומטעם זה אמר לו הקב"ה אל תירא מרדה מצרימה אנכי ארד עמך מצרימה כי כ"מ שגלו שכינה עמהם ואנכי אעלך גם עלה לא אניח לבניך שישתקעו חלילה בנו"ן שערי טומאה וכאשר מצינו שרמז יעקב לבניו ג"כ שלא יהיו שם יותר מרדו כמו שמפרש רש"י ז"ל מקץ מ"ב פסוק ב' ולזה הסכים לו הקב"ה ויעקב ג"כ סמך ע"ז הבטחה שאמר לו הקב"ה אל תירא כו' וגם עלה הכפל לשון ומלת וגם הרבוי מורה שיתעלו מאוד ומזה מה שיקבלו אח"כ התורה אשר עי כור מצרים יזדככו למאוד לא כמו שהיה יעקב אבינו סבר שיתקלקלו שם ולכן הי' ירא, אכן מה עמקו מחשבות הבורא י"ת ששמה צרפם וזקקם ככסף עד שבאו לקדש שמו י"ת במסירת נפשם במצרים וגם על הים וגם במדבר כמאמר הנביא זכרתי לך וגו' אך הגזירה מהקב"ה היתי' על ת' שנים מה עשה הקב"ה הכביד עליהם עול השעבוד כדי להשלים הגלות בזמן קצר והעלה עליהם כמו שהיו משלימים כל הת' שנים במצרים מחמת קושי

השעבוד שהיו להם בזה היו להם הצירוף בזמן קצר למשך חצי הגלות וזהו שאמר ברוך שומר הבטחתו לישראל דייקא שאמר לו אל תירא והאיך עשה זאת מסיים והולך ב"ה שחשב את הק"ץ הייני ק"ץ שנה העלה עליהם כאלו היו עובדים את מצרים גם הק"ץ שנים שבין הכל הוא ת' שנים ובמה חשב לכן אמר "לעשות" כי תקן בקושי השעבוד כאילו עשו כל הת' שנים בשלימות וזהו כמו שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים ועבדום וענו אותם דווקא לא העבדות בלבד כשאר עבדים רק נוסף להעבדות גם הענוי וזה גרם שנתקיים בהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול ותיבת "גדול" נראה לכאורה מיותר אך לפי אשר בארנו כי שם נזדככו למאוד עד שזכו לא לבד שיצאו ברכוש כמשמעו וזהו כסף וזהב ושמלות אלא שזכו ג"כ לרכוש גדול היינו מצות פסח ומצות מילה ובאה להם הכל ע"י קידוש השם לכן זכו מזה ג"כ לקבלת התורה בהר סיני אשר ע"ז שייך למימר ברכוש גדול ודו"ק.

פסקה ה

והיא וכו' קאי לפי הפשט על מאי דסליק מיני' היינו על ברכוש גדול שהכוונה על התורה וזכות התורה עמדה לאבותינו ולנו וגם לנו בזה הגלות כי אין לנו שיור רק התורה ונוכל לומר כי מלת "והיא" מרמז באותיותי' הא' על האחדות שישראל מאמינים ביחוד שמו יתב' ויתעלה יו"ד מרמז לעשרת הדברות ה"א מרמז לחמשה חומשי תורה. וי"ו מרמז על שיתא סדרי משנה בזכות זה הקב"ה מצילנו מידם וזהו האותיות למפרע מהאי טעמא בתחילה על שיתא סדרי משנה להראות שחביבי דברי סופרים יותר מדברי תורה כמו שהביא הש"ס ע"פ כי טובים דודיך מיין, מיינה של תורה: ולהמשיך מאמר הגדה ואח"כ יצאו ברכוש גדול בזכות "והיא" וכ' איתי במס' ר"ה דף י"ב ע"א איידי דחביבא ליה אקדמא ע"ש.

ארמי אבד אבי

פסקה ב

והמאמר אח"ז צא ולמד וכו' כי חסר עדיין תבלין לתת טעם לשבח למה צוה השי"ת ליעקב לירד מצרים לקבל הגלות ת' שנה במצרים הלא היה יכול להתקיים הגלות מהזמן הה ג"כ בבית לבן רק מאחר שכוונת לבן היה לעקור את הכל ואז אי אפשר להתקיים בהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול. וכך כוונת הכתוב (דברים כ"ו ה') ארמי אבד אבי ר"ל זה לבן שבקש לעקור את הכל על כן וירד מצרימה. וכן כיוון בעהג"ד בתחילה הביא הכתוב דגזירות בין הבתרים. ואם תקשה לך מה לי גלות לבן מה לי גלות מצרים, מדוע לא הי' הגלות מיד בבית לבן עד ת' שנה במקום גלות מצרים שהגזירה סתם הי' בארץ לא

להם ועל זאת הביא צא ולמד מה בקש לבן הארמי כו' ולבן בקש לעקור את הכל שנאמר ארמי אבד אבי. לכן.

פסקה ג

וירד מצרימה אנוס ע"פ הדבור עיין רשב"ץ שפי' שקדמה מכירת יוסף בזכות יעקב משל לפרה שאינו רוצה לילך לבית המטבחיים מה עושין מושכין את ולדה לפניה והיא נמשכת אחריה כך יעקב ירד דרך כבוד בעבותות האהבה לראות גדולת בנו יוסף שהי' שם והי' גלותו לשם בכבוד וירד מצרימה וגו' אלו פסוקי תורה שקורין מביאי בכורים בזמן שמחה. כדי להזכיר בזמן שמחה ענינו מימי קדם, ובחסדו הגדול האיר לנו מחשכת האפלה והביא לנו אל ארץ זבת חלב ודבש וזכינו להביא הבכורים מארצינו כן עכשיו מהאי טעמא אנחנו מזכירין נמי בליל הזה מתנהגים בכמה דברים כבני מלכים בטיבול וכוסות והסיבה ושמחת יו"ט שזכינו.

פסקה ד

במתי מעט וכו' ויהי שם לגוי גדול רצונו לומר שלא היו שם כגרים אלא שהיו מפוארים וניכרים בהוד והדר עצום, כמה שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וגו' ר"ל בתחילה ילדו ששה בכרס אחד. אח"כ שנים עשרה בכרס אחד ולבסוף ששים בכרס אחד ושאשה אחת היתה שם שילדה ששים רבוא בכרס אחד כדאיתא במדרש חזית שיר השירים רבי היה יושב ודורש ונתנמנמו הצבור. בקש לעוררן. אמר רבי. ילדה אשה אחת במצרים ששים רבוא בכרס אחד. והיה שם תלמיד אחד. ור"י בר"י שמו אמר לי' מאן היתה כן. אמר לי' זו יוכבד שילדה את משה ששקול נגד ששים רבוא מישראל. הה"ד אז ישיר משה ובני ישראל. והטעם נראה לי דאיתא במדרש רבה פ' ויחי א"ר לוי ששים רבוא תינוקות עברו נשותיהן של ישראל בלילה אחת. וכולן הושלכו ליאור. ועלו בזכותו של משה. הוא שמשה אמר שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו, ותמצא זכות צדקת משה היה שקול נגד זכות ששים רבוא מישראל.

פסקה ו

ורב וגו' רבבה כצמח השדה וגו', הלשון קשה מאוד וכי האדם הוא צומח מן השדה. ושמעתי מאא"ז מוה' אברהם נפתלי שייער זצ"ל להמתיק זאת אחר שדורש בעהג"ד לקמן בפסוק וירעו אותנו המצרים כמ"ש הבה נתחכמה לו פן ירבה. על כרחך היו מבקשים תחבולות להיות לחוק ולא יעבור באיזה אופן שיהיה אך ורק להמעיט את ישראל ולא להרבותן כפי המורגל בפיות רשעי ושונאי ישראל לאמר (יודען צו פערמינדערן ניכט צו פערמערהן) ולזאת התחכמו בגזירות שוות זו אחר זו כולם רק לגרעון ולא להעדפה גזירה ראשונה וימררו את חייהם בתחלה גזרו עליהם עבודה

קשה מאוד כדי להפריך גופם שיתמעט ליחותם ויצפד עורם על עצמותם לבלתי נתן זרע וימעטו ולא יתרבו. מה עשה הקב"ה אמר אני הבטחתי לאברהם שאני מרבה בניו ככוכבים ואתם מתחכמים עליהם שלא ירבו. נראה איזה דבר עומד שלי או שלכם. אתם אומרים פן ירבה. ורוח הקודש מבשרת כן ירבה, ומיד וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרץ. בתחלה מולידין רק ששה בכרס אחד ואח"כ שנים עשר. ואפי' ששים. והפרש בין פן ובין כן היא רק נקודה אחת באמצע בין פ לאות כ ולזכרון זאת הוא איסור חמץ במשהו. וגם אותיות חמץ ומצה אין הפרש ביניהם רק נקודה אחת בין ה לאות ח לרמז שהצלת ישראל היה תלוי בזמן משהו. ואלולי שהתמהמהו ישראל במצרים כמעט יותר מחצות לילה לא היה ח"ו תקומה לישראל. כי בזו הרגע היתה התחלת נו"ן שערי טומאה ע"כ חמץ בפסח במשהו. ודפח"ח שפחתותי' דובבות בקבר. וכאשר ראו המצרים שמעינוי גרם הרבוי גזרו גזירה ב' שקשה יותר. אם בן הוא והמתן אותו. ויש אומרים הגזירה ב' היה שלא יהיו בבתיהם אצל נושתיהם. וכך אמרו להם הנוגשים אם אתם ישנים בבתיכם בבקר היום עולה לשעה, ולשתים, ואין אתם משלימים את הסכום. והנוגשים אצים וגו' וע"י זאת ישנים על הארץ. אך הנשים צדקניות היו מתפחדות לשכב לבדם בבתיהם מפני שימת מצריים. וכמעשה שאירע לפלונית כדאיתא במדרש רבה מה עשו. דרש ר' עקיבא בשעה שהולכות לשאוב מים הקב"ה מזמין להם בכדיהן מחצה מים ומחצה דגים. ומוליכות אצל בעליהן. ושופתות להם שתי קדירות אחת של מים סוחמין ואחת של דגים ומאכילות אותם ומרחיצין וסכין ומשקין אותם ונזקקות להן בין שפתיים ומתעברות ושראו מצריים שעדיין פרו ורבו מאוד. גזרו גזירה ג' כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. ואח"כ גזרו גזירה ד' שחיטת הילדים מפני שאמרו ישראל בני רחמנים הם. ושמא ע"י גזירות הללו פורשים מנשותיהם. כדי שלא יצטרכו להמית את בניהם. אך באמת אע"פ שהנשים היו יודעות מהצרות שיבואו עליהם. בשעת העיבור, ובשעת לידה. כי המצרים כשהיו רואין אשה הולכין תמיד בביתה ולפעמים משבר האשה בחדר נסתר מאוד ומטמנת שם התינוק אבל המצרים שהיו חושבין בו שנולד שם תינוק הולכין בית זה ומוליכין לשם תינוק מצרי קטן והיו מבכין אותו, כדי שישמע תינוק ישראל קולו ויבכה עמו ועי"ז מרגיש המצרי מהמקום שבו קול התינוק ישראל ויחפש שם וכשמצא שם התינוק ממית אותו מיד באכזריות או השליך אותו ליאור או יתן התינוק במקום לבנים תוך החומה לבנות עיר או שחט את הילד, וע"י זאת היו הירחי לידה לנשים במצרים בצער גדול בזכרה מה שיהיה עם התינוק אשר עדיין מונח בקרבה תחת לבה ואפ"ה לא מנעו הנשים את עצמן מלבא לבעליהן בין שפתים מפני שצדקניות היו ולא רצו

לגרום לבעליהן שיבטלו מצות פו"ר ובטחו על אבינו שבשמים שלא יעזבם הנה וילדיהן בשעת לידה ומה עשו כשהגיע עת הלידה הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח ומיד אחר הלילה עוזבת התינוק ומוסרת אותו להקב"ה ואומרת רבש"ע אני עשיתי את שלי ואתה עשה את שלך מיד ירד הקב"ה בכבודו ובעצמו כביכול וחותך טיבורן ומרחיצן וסוכן ומניק להם. שני עיגולין אחד של שמן ואחד של דבש כשמכירין בהם המצרים הולכין אחריהן בשדה ורצו להרגם, ונעשה להם נס ונבלעו התינוקות בקרקע וכשמביאין המצרים שוורים וחורשין על גביהם כדי לחתוך הילד ע"י החורש, שנקרא צאגער נאגעל נבלע הילד מטה מטה לתך הארץ ולאחר שהולכים לבתיהם היו הילדים מתגדלין בתוך ומבצבצין ויוצאין כעשב השדה כיון שמתגדלים באים עדרים עדרים לבתיהם ואבותיהם היו שואלין להם מי היה זקוק לכם, השיבו בחור אחד נאה ומשובח היו יורד ועושה לנו כל צרכינו והנס העולה על כלם היו שכל אחד ואחד הכיר אביו ואמו. וכשנגלה הקב"ה על הים הם הכירוהו תחילה ואמרו לאבותיהם ומראין באצבע זה היה זקוק לנו ההד"כ זה אלי ואנוהו. ואחר סיפור מעשה זאת יבין פירוש הקרא רבבה כצמח השדה נתתיך וגו' ואת עירום וערי' ר"ל בשעה שעזבה אמך בשדה בשעת הלידה אז ותרבי וכו'.

פסקה ח

בסבלתם וגו' ההד"כ וירא בסבלתם בוכה ואמר משה חבל לי עליכם מי יתן מותי עליכם שאין לך עבודה קשה מעבודת הטיט והיו נותן כתיפיו ומסייע לכל אחד ואחד מהן. עוד ראה משוי איש על אשה. משוי גדול על קטן. משוי בחור על זקן וייישב להם סבלתם ביניהם כל אחד כפי כחו ועשה כאלו מסייע לפרעה אמר לו הקב"ה אתה יישבת לבני את סבלתם חייך שאתה עתיד ליישב לבני נדריהן בין איש לאשה וכו' יותר עוד שכרך אתה הנחת עסקך והלכת לראות בצערן של ישראל לנהג בהן מנהג אחים אני מניח העליונים ותחתונים ואדבר עמך בסנה. לפיכך ויקרא אליו מתוך הסנה.

פסקה יב

ונצעק וגו' כמו שנאמר ויהי בימים וגו' וימת מלך מצרים ויאנחו וגו' ותעל שועתם וגו' ולכאורה קשה למה אחר שמת המלך ויאנחו? אדרבה היה להם לשמוח במיתתו של אותו פרעה הרשע? ושמעתי הפירוש בשם של"ה הקדוש מאחר שהמצרים היו יודעים כשישראל חוזרין בתשובה ומתפללים לה' שנעתר להם ע"כ לא היה נותן להם רשות לבטל אף רגע אחד מהעבודה כדי להתפלל. רק אחר שמת המלך היה המנהג במצרים כל העם מגדול ועד קטן מלווים אחר מטת המלך שמת והכל מענות ומטפחות אחר המטה וגם העבדים צריכים ללוות וממילא עם ישראל שהיו עבדים ג"כ הלכו אחר מטת המלך ומענים ומטפחים ובוכים והמצרים היו סוברין שבוכים בשביל אבדת מלך

פרעה. אבל באמת היו בוכים בתפלה לאביהם שבשמים שיעזור להם. ובאמת שמע ה' את תפלתם וכך כוונת הקרא וימת מלך מצרים אז ויאנחו בני ישראל בתפלה לה' מה שלא הורשו קודם לכן לעשות זאת. ותעל שועתם אל האלקים ע"כ שמעתי בשם של"ה זללה"ה: ולי נראה לפרש בענין אחר משום דעוד יש לדקדק דמן העבודה בתרא הוא מיותר לכאורה דהא כבר כתוב ויאנחו בני ישראל מן העבודה ולמה כפל עוד הפעם לאמר מן העבודה ויש לפרש לפי מאי דמתרץ הגמרא למ"ד בפרך. בפה רך זו דווקא בפרך קמא והאי פרך בתרא מודה בפרך בתרא שהיא לשון פריכא אמאי מחולק על פרך קמא לדחוק ולפרש משמעות אחרת בלשון פה רך היפך כוונת הבתרא רק באמת הך מ"ד סובר גם בפרך בתרא לפרש בפה רך כמו הקמא רק הנפקותא היא דפה רך קמא היא קאי על המצרים ופה רך בתרא קאי על ישראל. והא דקאמר הגמרא פרך בתרא ודאי בפריכא לא בא לפרש שהלשון הוא לשון פריכה היפך כוונת פרך הראשון כי גם זה הפרך בתרא כמו הקמא יפרש לשון פה רך אך שבא לומר שמזה הפה רך יצא לישראל בעצמן פריכה בוודאי לפי מאי דאיתא בגמרא פרעה כלפי מעלה אמר הבה נתחכמה לו נראה לי לפרש מאחר שתמיד היו כוונת פרעה לעכב את ישראל התפלה שמא יקובל תפלתם ובפרט שהם נתונים בצרה גדולה והתפלה באה מקירות לבם גנוחי גניח ויליל מכובד העבודה קשה ומקוצר רוחם ולב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה והי' ירא פרעה מאוד שאולי ישמע תפלתם ויענם מהצרה להצילם מידו ע"כ היה מצוה פרעה תמיד לנוגשיו שיראו וישגיחו ע"ז שישראל לא יעשו העבודה באנחה רק מטוב לב כמו שהיו עשים מתחילה ברצון טוב כי ע"י האנחה יקובל יותר התפלה מהם ופרעה לא נתן להם שהות ע"ז אפילו שיתאנחו לבד בלא תפלה כמו שכתוב זבחי אלקים רוח נשברה היינו שאפילו האנחה עצמה מועלת ג"כ לרחם עליהם וזה לא נתן להם רשות ליאנח על עבודתם הקשה רק אדרבא שהוכרחו ישראל להחזיק לפרעה ולנוגשיו תשואת והחזקת טובה היינו זיך בעדאנקען בפנים צהובות ובפה רך עד הנה היה מגיע להם צרת הגלות וזהו פה רך דישראל שהוכרחו לדבר עמם שלום ע"ז שהכבידו עליהם את עולם וזהו פריכה ודאי לגבי ישראל משני צדדים האחד שלא היו יכולים להתאנח ולהקל מעליהם על השעבוד הקשה אפילו רגע אחד בעת אנחתם כי אפילו זאת לא הרשה להם והשני שמתוך האנחה היו בוכים ומיללים והי' עי"ז נתקבלה תפלתם ופרעה מנעום משניהם ולא זאת בלבד רק היו מחוייבים לעשות ההיפך ולהראות שהם סבור וקביל בזה ואין לך פריכה גדולה מזו ומהאי טעמא לא תמצא בקרא קודם מיתת מלך מצרים לשון ויאנחו עד שהגיע לוימת מלך מצרים ואז ויקם מלך חדש והיה מנהג מצרים כשהמליכו מלך חדש

שנתן להם חירות על צד החסד מהשרים הגדולים עד העבדים הנתונים בבית הכלא לכל אחד כפי ענינו שירגיש איזה חסד וטובה ממלכות החדשה והי' המלך מצרים מתיעץ עם יועציו איזה חפשיות ליתן לישראל אך שלא יגרום הפסד למס המלחך ועבודתו בחר לו המלך טובה זאת לעשות לישראל ענין שלא ישגיחו עליהם שלא יתאנחו מעבודתם כאשר גזר עליהם מלך שקדמו ולזאת המלך החדש היקל מעליהם כי לא ידע הכוונה ממלך הראשון והי' סבור שטעמו היו בכדי להכביד עליהם בלבד ולא שיקובל תפילתם ע"י האנחה, מזאת לא ידע לכן הרשה להם האנחה כדי להקל מעליהם מעט מטורח העבודה קשה ועי"ז החסד שיעשה לישראל לא יהי' היזק והפסד להמצרים מזה. ובאמת כיון שניתן רשות לישראל לכל הפחות להיות מתאנחים מצרותיהם והשכילו לעשות להתפלל מתוך אנחה להי"ת ב"ה כי ישמע ה' את צעקתם וזאת כוונת הקרא וימת מלך מצרים שכל זמן היותו קיים לא הורשה להם ליאנח אבל כאשר וימת מלך מצרים והמליכו מלך חדש עליהם ועשה כמנהג להטיב לעם ועלתה להם לישראל זאת החסד שהורשו לאנחה מה שלא הורשו עד הנה ואז ויאנחו בני ישראל מן העבודה ומתוך האנחה באו ויזעקו והמצרים היו סוברים כי הזעקה להם מעבודה עצמה אבל באמת היתה זעקתם לד' (רק שהזעקה היא באה מסבת האנחה שקדמה לה ולא היו יראים כ"כ לעוק כמו בעת מלך הקודם לזה) ע"כ מעתה ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה ר"ל מתוך שויאנחו מעבודה ודו"ק.

ונצעק וגו' עד וימת מלך מצרים ויאנחו וגו'. איתא בגמרא ובב"ר ויהי בימים הרבים ההם ימים של צער היו לפיכך קורא אותן רבים וימת מלך מצרים שנצטרע ומצורע חשוב כמת שנאמר אל נא תהי כמת.

ויאנחו בני ישראל למה התאנחו לפי שאמרו חרטומי מצרים אין לך רפואה אם לא נשחט לפניך מקטני ישראל ק"נ בערב וק"נ בבקר ותרחץ בדמיהם שני פעמים ביום והגזירה היתה באופן אכזריות שהם בעצמה צריכה לתפוס הילד על ברכה והאב בעצמו צריך לשחטו והדמעות האב והאם והתינוק מורידין כאחת ואחר גזירה זו ויצעקו וגו' ותעל שועתם ואז וישמע ד' את קולנו וגו' ויזכר גם כל ג' גזירות הראשונים בזכות ברית אברהם יצחק ויעקב. ומה היו ג' גזירות הראשונים א' את ענינו זו פרישות דרך ארץ. ב' את עמלנו אלו הבנים להשליך ליאור. ג'. ואת לחצינו זדו היא הכבדת עבודה המתשת ומחלשת כל כחם:

פסקה יט

יש לעיין על סתירת הקרא פעם אחת כתיב ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכתי וגו' אני ד' דמשמע ב"ה בכבודו ובעצמו כמדרש בעהג"ד אני ולא אחר ופעם אחת כתיב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו מגיד שמאחר שניתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין טוב לרע וכתיב ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף משמע ע"י שליח כדכתיב בפ' חקת וישלח מלאך: שמעתי תירוץ ע"ז בשם אא"ז מוהר"ר דוד טעבלי שייער זצ"ל בפסוקי אחרונים בסתם בתי מצרים מיירי שהכה ע"י שליח רק אחר שראו המצרים שהכאות בכורים רק בבתי מצרים, ובתי בני ישראל שהזו דם על המשקוף לא לקו מיד רצים תוך בתי בני ישראל להמלט את נפשם ומאחר שלא ניתן רשות למשחית לבוא לבתי בני ישראל ואתא הקב"ה בכבודו ובעצמו בבתי בני ישראל והרג את המצרי וישראל באמצע נמלט הה"ד ולא יהיה בכם נגף אבל הוה הוא במצרים אפי' בבתיכם והשתא שכיר קאי הפסוק ועברתי בארץ מצרים וגו' כדרש בעהג"ד אני ולא אחר על בתי בני ישראל שהזו בדם ולא סתרי קראי אהדדי ודברי פי חכם חן שפתותיו דובבות בקבר.

פסקה כ

ביד חזקה זו הדבר וגו' עד דבר אחר אלו עשר מכות וקשה במאי פליגי. ועוד קשה בשלמא לדבר אחר דרש שפיר דמרמז הכל בשווין ע"י עשר מכות משא"כ לפירוש הראשון קשה מאוד למה בוחר לפרש הקרא בדרשות דלא תליין זה בזה. ועוד למה הזכיר דווקא מכת דבר ומכת דם. וגם מכת חרב לא מצינו כלל במכת מצרים. ויש לומר בראשונה דרש בעה"ג נגד הרמזים והתראות דמצינו חמשה התראות שהתרה משה את פרעה בתחילה קודם התחלת עשר מכות.

א (שמות ד' כ"ג) הנה אנכי הרג את בנך בכרך עיין רש"י היא מכה אחרונה ובה התרה תחילה מפני שהיא קשה ועיין רש"י (וארא ד' ט"ז) עד כה זו מכת בכורות **ב** שמות ד' ט' ולקחת מימי היאור (עיין רש"י ישן) רמז להם המכה ראשונה שנפרע מאלהותם תחילה. **ג ד** שמות ה' ג' פן יפגענו בדבר או בחרב **ה** השלך המטה לפני פרעה ובו היו חקוקות מכות דצ"ך עד"ש באח"ב. ואח"כ ויבלע מטה אהרן את מטותם להראותו שבי' מכות שבו נבלע ונאבד מצרים ובו הזהיר פרעה והני חמשה התראות מרמז ב' בקרא ביד חזקה זו הדבר. כהתראה פן יפגענו בדבר, ובזרוע נטויה זו החרב כהתראה או בחרב. ובמורא גדול זו גלוי שכינה גבי מכות בכורות שכביכול בעצמו ובכבודו שנאמר והכתי כל בכור אני ולא שרף אני ד' ולא אחר כהתראה אנכי הרג את בנך בכרך. ובאותות זה המטה כהוראת המטה אשר בו העשר מכות חקוקים ועל ידו נבלע מצרים. ובמפתים זה הדם כהתראה ולקחת ממימי היאור שמרמז בזה שפרע מתחילה מכת דם מאלהותם.

והטעם דלפי פירושי שפירשתי שהתרה משה דווקא בהנך התראות לפי שאמר משה פן יפגענו בדבר או בחרב דווקא פירשתי באגדה שלי שאמר כן לרמז בהן מכת בכורות ועיין לעיל והשתא שפיר התרה דווקא בהך חמש התראות והתראת השלכת המטה לפני פרעה היתה על עשר מכות בכלל ופורט עוד הפעם התראה על מכת דם לבד לרמז שנפרע תחילה מאלהותם וג' פעמים פורט התראת מכת בכורות כיון שהיא מכה אחרונה והיא קשה מכולם ומהיר בה לפרעה מתחילה כמצות ד' וגם תמצא במדרש ממכת דם העשירו ישראל ע"כ הזכיר דווקא דם ובכורות שעי שניהם מקויים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ועוד שהזהיר פרעה בתחילת מכות ובסוף מכות בדם ובבכורות:

דבר אחר לא מפרש הקרא על התראות מכות ממשה אל דמפרש על עשר מכות עצמם ביד חזקה שתים וגו' אלו עשר מכות.

פסקה כב

כמה שנאמר או הנסה וגו' ואמרו בב"ר ר' אליעזר פתר קרא כשושנה בין החוחים בגאולת מצרים מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים קשה לבעלה ללקטה משם, כך גאולתן של ישראל היתה לפני הקב"ה כביכול הדא הוא דכתיב או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי ולא כתב כאן עם מקרב גוי מפני שהיו אלו ערלים ואלו ערלים אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים. א"כ לא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו ישראל לעולם ואלולא השבועה לא נגאלו הה"ד (שמות ו':ו') לכן אמור לבני ישראל וגו' ואין לכן אלא שבועה ואמר ר' ברכיה גאלת בזרוע עמך בטרוניא.

פסקה כג

ובמפתים זה הדם. למה מזכיר דווקא מכת דם מפני שבדם היה הנס כפל כפליים ממנה העשיר ישראל כדאיתא במדרש רבה בא וראה כל הנסים שעשו הקב"ה לא עשאן אלא על המים כיצד עד שהן במצרים עשה להן נסים ביאור א"ר יצחק היו המצרים וישראל הולכין לשתות מים מן הנהר המצרי שותה דם וישראל שותה מים וכששואבין המצרי שואב דם וישראל שואב מים והיו המצרים צריכין לקנות המים בדמים יקרים מישראל וממנו העשירו ישראל.

עשר המכות

פסקה ז

איתא במדרש **דם** מפני מה הביא הקב"ה עליהם דם מדה כנגד מדה שכך אמר לאברהם וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי וגו' לפי שלא היו מניחין בנות ישראל לטבול מטומאתן כדי שלא יהיו פרין ורבין לפיכך לקה המים לדם.

פסקה ח
צפרדע למה הביא עליהם צפרדעים מפני שהיו משעבדים בישראל ואומרים להם הביאו לנו שקצים ורמשים לפיכך הביא עליהם צפרדעים.

פסקה ט
כנים למה הביא עליהם כנים לפי ששמו ישראל מכבדי חוצות ושוקים לפיכך נהפך עפרם לכנים וחופרין אמה על אמה ולא היה שם עפר שנאמר כל עפר הארץ היה כנים.

פסקה י
ערוב למה ערוב אמר להם הקב"ה אתם עשיתם המונים על בני אף אני אעלה עליכם עוף השמים וחית הארץ המונים המונים. עוד למה הביא עליהם ערוב לפי שהיו אומרים לישראל צאו והביאו לנו דובים ואריות ונמרים כדי לחיות מצרים בהם לפיכך הביא עליהם חיות מעורבבים.

פסקה יא
דבר. למה הביא להם דבר. לפי ששמו ישראל רועי בקר ורועי צאן וכל בהמה בהרים ובמדברות כדי שלא יפרו וירבו אמר שהקב"ה אני אביא עליכם רועה יפה שנאמר הנה יד ד' הויה במקנך וגו' .

פסקה יב
שחין. למה שחין בא עליהם מפני ששמו ישראל לחום להן חמין ולצנן להם את הצונן לפיכך לקו בשחין כדי שלא יוכלו ליגע בגופן.

פסקה יג
ברד. למה הביא עליהן ברד לפי ששמו את ישראל מטעי כרמים וגנות ופרדסים ואילנות לפיכך הביא עליהם ברד ושבר את הכל.

פסקה יד
ארבה. ולמה הביא עליהן הארבה לפי ששמו ישראל זורעי חטים ושעורים לפיכך הביא עליהם ארבה, ואכלו כל מה שזרעו להם ישראל:

פסקה טז
דם. לענ"ד יוכל עוד לתת טעם למכות הללו דם בשביל שמשתעבדין את ישראל כל כך עד שנהפך להם הדם למים בכל אבר ואבר לכך הפך להם הקב"ה את כל מימיהם לדם מדה כנגד מדה.
צפרדע. יש טעם שהיו צועקים ומקרקרים וגוערים על ישראל עבוד עבוד נרפים נרפים אתם נרפים לכו לסבלותיכם ע"כ הביא עליהם צפרדעים שצועקים וגוערים בהם ובגופם כדאיתא במדרש קולן של צפרדע קשה להן ממכתם שהיו נכנסות בגופם ומקרקרים וצועקין בתוכם והיא מדה כנ"מ.

כנים. יש טעם לפי שנוגשים לישראל תמיד לעבודה שלא היו להם פנאי להחליף שמלותיהם ולא עת להפלות בגדיהם ואת שערות ראשיהם עד שממלאים כנים ע"כ הביא עליהם כנים. מדה כנ"מ.

ערוב. יש טעם לפי שקופצים על ישראל המונים. המונים, כאלו המון חיות רעות באים עליהם ע"כ הביא עליהם ג"כ חיות רעות מדה כנ"מ.

שחין. יש טעם לפי שהמצרים רוחצין במים חמים וכשהיה המים חם מאוד היו מכריחים לישראל לרחוץ תחילה כדי לקרר המים וע"י זאת נעשה בשרם אבעבועות מפני שמהבהבין בהם וע"כ הביא עליהם שחין מדה כנגד מדה.

חשך. למה הביא עליהם איתא במדרש ית' שמו של הקב"ה שאין לפניו משו פנים והוא חוקר ובוחן כליות ולב לפי שהיו פושעים בישראל שהיו להן פטרנין מן המצרים והיו להם שם עשר וכבוד ולא היו רוצים לצאת אמר הקב"ה אם אביא עליהם מכה בפרהסיא וימותו יאמרו המצרים כשם שעבר עלינו כך עבר עליהם לפיכך הביא על המצרים חשך ג' ימים כדי שיהיו קוברין מתיהן ולא יהיו רואין אותם שנאיהם ויהיו משבחין להקב"ה על כך. עוד ע"י ג' ימי אפילה נתן הקב"ה חן העם בעיני מצרים והשאילום שהי' ישראל נכנסים לתוך בתיהם של מצרים והיו רואין בהן כלי כסף וכלי זהב ושמלות אם היו אומרים אין לנו להשאיל לכם היו ישראל אומרים להן הרי הוא במקום פלוני באותו שעה היו המצרים אומרים אם היו אלו רוצים לשקר בנו היו נוטלין אותם בימי החושך ולא היינו מרגישים שהרי ראו אותם כבר אחר שלא נגעו חוץ מדעתינו שוב לא יחזיקו והיו משאילין להם לקיים מה שנאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. ומהאי טעמא לא נאמר בארץ גושן אלא במושבותם דכל מקום שהיה יהודי נכנס היה לו אור.

מכת בכורות. כי ישראל יקראו בכור שנאמר בני בכורי ישראל על יעקב אביהם אמר שקנה הבכורה כדי שיוכל לעבוד למקום ואמרת אליו שלח את בני ויעבדני אמר לו אם אתה מונע ממני בכורי מלעבדני אני אמנע ממך בנך בכורך מלעבדך שאני אהרוג את כולן.

פסקה יז

ר' יהודה היה נותן וכו' דרוצה לבאר דמצד הדין צריך התראה מקודם שלא העלים ממנו כחוט השערה ובאמת לא מצינו שהתרה על מכת כנים, שחין, חשך. וגם לא התרה לו מקודם שיבואו עליו עשר מכות ולא התרה לו ג"כ הסדר שלא אמר לו מקודם כסדר וכטכסוס הזה יבואו עליו יוד מכות. ע"כ אמר שהתרה לו מקודם ע"י סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב שהיו חקוקות על המטה והשליך לפני פרעה שיראה פרעה שיבואו עליו

כל המכות כסדר הזה. ורבי יהודה לשיטתו אזל דסבר כן עיין במדרש רבה שמות סוף פרשה ח'.

דיינו

פסקה א

כמה מעלות טובות למקום כנגד הארבעה שצריכין להודות כמובא למעלה מתכוין לה סידו' בעהג"ד כמה מעלות טובות שמחלק בהן בד' חלקים.

פסקה ב

א אלו הוציאנו ממצרים נגד חבוש מסדר זאת, שיציאת מצרים היא כחבוש שיצא מבית האסורים כמו שנאמר ויוצא אתכם מכור הברזל ומסדר והולך כל הנסים שאירע בשעת יציאת מצרים עד קריעת ים סוף.

פסקה ז

ב נגד ים אלו קרע לנו את הים הוא קריעת ים סוף ומסדר והולך כל הנסים שאירע בשעת קריעת הים עד ביאת מדבר.

פסקה י

ג נגד מדבר אלו ספק צרכינו במדבר היא הליכת מדבר ומסדר והולך כל הנסים שאירעו לנו במדבר עד שבת שנתן לנו במרה.

פסקה יג

ד נגד חולה אלו קרבנו לפני הר סיני שע"י כן נתרפאו כל החולים שהיו כבר מעת צאתם ממצרים עיין רש"א בח"א מסכת ברכות והוא מונה ומסדר והולך כל הנסים והטובות שעה עמנו עד שהכניסנו לארץ ישראל. וע"י הני ד' נסים הכניסנו לארץ ישראל וכך פירושו: אלו הוציאנו ממצרים בלא כל הני נסים שעשה לנו בשעת יציאת מצרים ר"ל ביציאת מצרים לבד. דינו. כבר צריכין אנו להודות בחיוב על הנס יציאה לבד ומכש"כ אחר שהוציאנו בכל הני נסים שאירעו לנו עד שבאנו לים מכש"כ שאנו צריכים להודות. ואח"כ אמר לאלו קרע לנו את הים לבד אנו צריכים להודות ומכש"כ שקרע לנו ועשה לנו עוד כמה נסים בקריעת ים סוף עד שבאנו למדבר מכש"כ שמחוייבים אנחנו להודות. ואח"כ אמר אלו ספק צרכינו במדבר לבד דינו כבר חיוב עלינו להודות ומכש"כ בשארי נסים שעשה לנו במדבר במן ובשבת שאנחנו מחוייבים להודות ואח"כ אמר אלו קרבנו לפני הר סיני שנתרפאו כל החולים דינו בזה לבד החיוב להודות ומכש"כ שנתן לנו את התורה לזכות אותנו ולהביאנו ע"י זכות התורה לארץ ישראל מכש"כ שאנחנו חייבים להודות. ואחר כל זאת שעשה לנו הנך ד' נסים מקיים בנו עוד התכלית מכל הנסים שהוא והכניסנו לארץ ישראל ובנה לנו את הבחירה לכפר עוונתינו.

פסקה טז
ועל אחת כמה וכמה שצריכין להודות כי טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו.

פסח מצה ומרור

פסקה א
ר"ג היה אומר כל וגו' עד לא יצא י"ח ע"כ מחוייב כל אחד ואחד לספר לבני ביתו המעשה והנסים שהיו בימים ההם והצנתי לפניך המעשה אשר מצינו במדרש רבה שמות כששמע פרעה שהרג משה את המצרי ובקש להרוג את משה והביא סייף שאין כמותה ונעשה צוארו של משה כעמוד השן ולא הזיקתו אחר שנתנו ו' פעמים על צוארו. ובא מלאך מן השמים ותפש את משה שיוכל לברוח וברח משה ובשעה זאת נעשו כל השרים שהיו יושבים שם אלמין חרשין סומין והיו שואלין לאלמים היכן משה לא היו מדברים לחרשין לא היו שומעין לסומין לא היו רואין וזה שאמר ב"ה למשה כשהיה מסרב בשליחות ולא היה רוצה לילך למצרים מפני כבד פה ויאמר אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם חרש פקח עור וגו' ויאמר הלא אהרן אחיך הנה הוא יוצא עמך למצרים וילכו אל פרעה ויאמר כה אמר ד' אלהי ישראל שלח את עמי וגו' ויאמר פרעה מי ד' אשר אשמע בקולו א"רח"בא אותו היום יום פרוזבוטי של פרעה היה ובאו כל המלכים כולם לכבדו והביאו דורונות של עטרות ומעטרין אותו שהוא יום קוזמוקרטור והביאו אלההן עמהם. משעטרו אותו, היו משה ואהרן עומדים על פתח פלטרין של פרעה. נכנסו עבדיו ואמרו שני זקנים עומדים על הפת אמר להן יעלו כיון שעלו היה מסתכל בהן שמא יעטרו אותו או שמא יתנו לו כתבים ואף לא שאלו בשלומו. אמר להם מי אתם אמרו לו שלוחים של הקב"ה, מה אתם מבקשים אמרו לו כה אמר ד' שלח את עמי ויעבדוני וגו' אותה שעה כעס ואמר מי ד' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא היה יודע לשלח לי עטרה. אלא בדברים אתם באים אלי לא ידעתי את ד' וגם את ישראל לא אשלח. אמר להם המתינו לי עד שאחפש בספר שלי מיד נכנס לבית ארמון שלו והיה מביט בכל אומה ואומה אלהיה התחיל קורא אלהי מואב ועמון וצידן. אמר להם חפשתי שמו בבית גנזי ולא מצאתי אותו. אמר ר' לוי משל לעבד שוטה שבקש אדון כהן בבית הקברות שואלין מה מבקש והשיב שבקש אדונו אומרים לו וכי דרכו של כהן בבית הקברות כך השיב משה לפרעה שוטה דרכו של מתים לתבען בין החיים שמא החיים אצל המתים אלקינו חי הוא ואלו שאתה אומר מתים הם. אבל אלקינו הוא אלהים חיים ומלך עולם. אמר להם בחור הוא או זקן הוא? כמה שנותיו וכמה עיירות כבש? כמה מדינות לכד? כמה שנים יש לו מיום שעלה למלכות? אמר אלקינו כחו וגבורתו

מלא עולם [זיינע שטארקע אונד אלגעוואלט ערפיללט דיא גאנצע וועלט] הוא היה עד שלא נברא העולם והוא יהיה בסוף כל העולם והוא יצרך ונתן בך רוח חיים אמר להם מה מעשיו אמרו לו נוטה שמים [שפאנטע היממעל] ויוסד ארץ [גרינדע דיא ערד] קולו חוצב להבות אש [זיינע שטיממע ויירפט פלאממענדען בליטץ] מפרק הרים [צערמאלט בערגען] ומשבר סלעים [בריכט פעלזען] קשתו אש, חציו שלהבת, רומחו לפיד, מגינו עננים, וחרבו ברק, יוצר הרים וגבעות, מכסה הרים בעשבים ומוריד גשמים וטללים, מפריח דשאים, ועונה חיות, צר את העובר במעי אמו, ומוציאו לאור העולם, מהעדה מלכין, ומהקים מלכין, אמר להן מתחילה שקר אתם אומרים, כי אני הוא אדון העולם אני בראתי עצמי ואת נילוס באותו שעה קבץ כל חכמי מצרים, אמר להם שמעתם שמו של אלהיהם של אלו אמרו לו שמענו שבן חכמים הוא ובן מלכי קדם. אמר להם הקב"ה לעצמכם קראתם חכמים ולי בן חכמים. ראה מה כתיב "**אך אויליים שרי צוען יועצי פרעה ואבדה חכמת חכמי' ובינת נבונים תסתתר וגו**'" ע"ש השיבם אלוה שלכם אינו יודע מי הוא שנאמר מי וגו' אמר לו הקב"ה רשע אמרת מי ד' וגו' במנין מ"י אתה לוקה מ' מכות י' מכות הרי חמשים מכות רשע אמרת מי ד' סרס מ"י י"ם הים יודיעך ד' ואתה אמרת מי ד' עתיד אתה במכת ברד לומר ד' הצדיק. אתה אמרת לא ידעתי את ד' עתיד אתה במכת ארבה לומר חטאתי לד' אלהיכם אתה אמרת וגם את ישראל לא אשלח, אלו היה שם אותו ישראל הזקן הייתי נותן הסל והמגריפה על כתיפו, עתיד אתה במכת בכורות לומר קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל. ומעתה אמר הקב"ה למשה אני אקשה את לב פרעה כדי להכות אותו במנין מ"י מכות. לך אל פרעה ואמרת אליו שלח את עמי ויעבדני במדבר ובזאת תדע כי אני ד' לקיים את דברי להכות אותך בכמה מכות והראשונה היא הנה אנכי מכה במטה ונהפכו המים לדם ואתה בעיניך תראה את הנס שהעונש הוא רק למצרים. ולראיה כשמצרים וישראל הולכים לשתות מים מן הנהר המצרי שותה דם ושואב דם והישראל שותה מים ושואב מים. ובאמת מהזה העשירו ישראל מפני שהמצרים היו צריכין לקנות המים מישראל בדמים יקרים. ואעפ"כ הקשה לב פרעה ואז הביא עליהם שארי מכות. צפרדע. כנים. עד"ש באח"ב והנה במכה תשיעי שהיה חשך עדיין הכביד את לב פרעה ויאמר אל משה לך מעלי השמר לך אל תוסיף ראות פני. ויאמר משה כן דברת. יפה דברת. בזמנו דברת. אמת שלא אוסיף עוד לבוא אליך לעולם אחרי צאתי מביתך אבל הוי יודע עוד נגע אחד יביא ד' עליכם שנקרא מכת בכורות ואז וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר צא אתה וכל העם ואח"כ אצא. ויצא משה מעם פרעה בחרי אף. ואז מיד צוה השי"ת למשה מצות קרבן הפסח ומשה

אמר מצות ד' לכל ישראל שיקחו בי' לחודש כל איש שה לבית לקרבן פסח ולכפותה אח"כ בכרעי המטה עד י"ד ניסן לעיני מצרים. כדי לבזות ע"ז שלהם. וביום י"ד שהוא ערב פסח בין הערבים ישחטו אותו השה לעיני מצרים. ולקחתם אגודת אזוב לטבל בדם להזות על המשקוף ועל שתי המזוזות. שיהי' להם לאות להציל את נפשותיהם. כי בחצות הלילה יעבר ד' בהעברה אחת וברגע אחת לנגוף כל הבכורות במצרים. ואפילו בכורות אחרים אשר היו במצרים. וגם בכורי מצרים שהיו במקומות אחרים. שנאמר למכה מצרים בבכוריהם. מאדם ועד בהמה. ובכל אלהי מצרים של עץ נרקבת של מתכת נמסת ונתכת לארץ. ומאחר שהיא רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין טוב לרע. ע"כ צריך הזאה על המשקוף כדי שידע להמשחית להבחין. מפני שלא ניתן רשות למחשית לבוא בבית שהזו הדם על המשקוף אך אתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר אלא בילה אכלו הפסח צלי אש והעצמות היו משליכין לשוק כדי שהכלבים מושלין בהן. כדי שיראו המצרים ע"ז שלהן בפי הכלבים. וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם. ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לד'. ומהאי טעמא קרוי פסח על שם הדילוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט. ואם תקשה בוודאי דילוג מבית לבית שייך שפיר מפני שישראל דר בבית שהיה בין שני בתי מצרים, ואז דילג המשחית מן בית מצרי לבית מצרי ובית ישראל באמצע נמלט, אבל מהלשון רש"י בחומש משמע שהמצרים והישראל היו ביחד, וקופץ ממצרי זה למצרי אחר וישראל באמצעי נמלט. איך שייך זאת הא כל אחד ואחד היה בביתו לבד, ישראל בביתו ומצרי ביתו כדכתיב לא תצאו איש מפתח ביתו, רק באמת אחר שראו המצרים מכת בכורות בכל מצרים, ובית ישראל שהזו דם על המשקוף לא לקו. מיד הלכו לבית ישראל להמליט את נפשם. מה עש הקב"ה בכבודו ובעצמו קופץ בתוך בית ישראל ממצרי למצרי וישראל באמצע נמלט. הדא הוא דכתיב ולא יהיה בכם נגף. אבל הוה הוא במצרים אפי' בבתיכם ובהקדמה הזאת מובן מאלי' מה ששמעתי בשם אא"ז ז"ל לתרץ סתירת הפסוקים כמו שכתבתי למעלה ואחר כל דברים שספרנו תמצא שפיר טעם הפסח במאמר בעהג"ד עצמו פסח וגו' על שום שפסח על בתי ישראל בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל.

פסקה ד

ואחר ספור המעשה תמצא ג"כ טעם שאוכלין דווקא מצה ולא חמץ מפני שהמצריים לא היו מאמינים במכת בכורות אף אחר כל ההתראות שהיו שומען ממשה והכל ישראל עד ויהי בחצות הלילה אז ראו בעיניהם שד' הכה כל בכור במצרים מיד ויקם המלך פרעה

עצמו ממטתו והוה בעצמו מחזר על הפתחים ובא מבית לבית לחפש את משה ואהרן מפני שנפל פחד עליו בעבור שהוא עצמו בכור היה וכששמעו משה ואהרן שפרעה מבקש אותם מאז החביאו והצפינו את עצמם בחדרי חדרים. וע"י זאת רץ פרעה עצמו משוק לשוק ומפתח לפתח בכל העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי. ואח"כ באים בגלוי ואומרים לפרעה הלא אתה אמרת אל תוסיף ראות פני ולמה באת אלינו? כך מתגרים עמו. ושואלים לו מה בקשתך. ויאמר קומו צאו מתוך עמי קחו כאשר דברתם. וברכתם גם אותי והתפללו עלי שלא אמות עם שאר בכורי מצרים. ויפצר להם מאוד שילכו ולא לעכבם עוד שעה אחת במצרים אמר לו משה וכי בורחים אנו לצאת בלילה. והקב"ה צוה לנו לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר לא כן. אלא אנו יוצאים ביום לעיני כל מצרים כדי שלא יאמרו מצרים אח"כ אנו בורחים בלילה. אמר להם פרעה א"כ מה אעשה אמרו לו משה ואהרן קרא בקול גדול ואמור בני ישראל הרי אתם ברשות עצכם קומו צאו מתוך עמי. וכן עשה פרעה בעצמו. ומאותה השעה נחשבו גאולים. וקראו הלל בחצות הלילה אחר אכילת פסח על מצות ומרורים. כמו שאנו עושים אחר אכילת מצה ואמרו הללו עבדי ד' ולא עבדי פרעה. וכאור הבקר ותחזק מצרים למהר לשלחם והיו ישראל אומרים איך אפשר לנו לילך לדרך בלא לחם וגם יצרכו לנו כל מיני כלים לאכול ולשתות ולבשל בדרך ומהיכן לנו שמלות במדבר על כן עדיין אנו צריכים להתמהמה לאפות הלחם ולהכין כל צרכינו לצאת לדרך. אך המצריים מחמת פחד כי אמרו כולנו מתים לא יכלו להתמהמה רגע אחד. ונותנים מיד לישראל כל בקשתם וישאילום. ואף מה שלא שאלו מהם היו נותנים להם. אתה אומר אחד טול שנים ולך וע"י זאת התקבצו כל ישראל כל כסף וזהב וינצלו את מצרים. אך בצק לא הניחום המצרים לשהות כדי חימוץ ונותנים לעם טרם יחמץ. וישא ישראל צרורות בשמלתם על שכמם. וכשהגיע ישראל למדבר נקדה להם חמה וחפרו בורות בארץ וישימו בתוכם הבצק ויזרח עליו השמש. ויאפו עגת מצות כי לא חמץ ומהאי טעמא הזהרנו מלאכול חמץ בפסח כמאמר בעה"ג מצה זו שאנו אוכלים על שום מה על שום שלא הספיק בציקם וגו'. וטעם דבלילה הראשונה הוא חובה לאכול מצה לזכרון בעת הוציאנו ממצרים בלילה הה היו אבותינו אוכלין מצות כדכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו:

פסקה 1

וטעם מרור ספרנו כבר בהתחלת ספור הגדה מהשעבוד שמשעבדים אותנו המצרים במצרים שהיה קשה ומר לנו כמרור. ולזכרון זאת אנו אוכלין מרור כמאמר בעהג"ד מרור על שום מה על שום שמררו את חיי אבותינו במצרים:

הטעם למה קרבן פסח דווקא צלי ולמה כל ערל לא יאכל בו עיין ספר החינוך מצוה ז' ומצוה י"ג. וגם לי נראה ליתן טעם ותבין בו שהיה מדה כנגד מדה דאיתא במדרש רבה בא פ' ט"ז המצרי הולך במדבר ותופס איל או צבי ושוחטו ושופת את הסיר ומבשל ואוכל וישראל רואין ולא טועמין וזאת היתה צער ישראל ע"י שהריחו ריח טוב ולא אוכלין ממנו נמס לבבם בקרבם כטבע כל אדם א"ל הקב"ה אתם זינקתם את בני בבשר שהייתם אוכלין ולא הייתם נותנין להם. אף אני אעשה לבני שישחטו את הצאן שאתם משתחוים להם והם אוכלים ואתם נמסים ע"כ צריך צלי מאוד כדי שריחו נודף טוב מאוד בחוטם הערל ונמס לבם בקרבם כשלא נותנים לו כלום ומהאי טעמא כל בן נכר לא יאכל בו מדה כנגד מדה. שה תמים זכר צלי אש על מצות ומרורים ולא תותירו, טעם על כולם עיין במדרש שמות רבה פ' ט"ו. וגם לי נראה ליתן טעם רמז לאילת פסח על מצות ומרורים וגם למה חישב בתחילה פסח אח"כ מצה ולבסוף מרור בהיפך הוי לי' לחשוב בתחילה מרור ואח"כ פסח ומצה כסדר מעשה שהי' במצרים בתחילה וימררו את חייהם ולבסוף כשנגאלו עשו פסח ומצה. אלא שבא לרמז פסח הוא מאכל מלכים דמרמז על בני ישראל שהם בני מלכים והנה בליל פסח כל אחד ואחד מישראל מתנהג כבני מלכים בשמחה ובטוב לבב ונראין לעין כל כאחד עשירי העם ויוכל להיות שירום לבבם ויבואו ח"ו לידי גסות רוח וגאות ע"כ הזהיר לבל התגאה כשאתה יושב בהסבה על הסדר בשולחן ערוך בכסף וזהב ואוכל ושותה בהסיבה על מטות מכובדות ואז תזכור באכילת מצה שלא הנחת לה מקום להתרומם כחמץ שהיא מנופחת וגבוהה למעל אך לא כן המצה שהיא נמוכה ואינה נפוחה כן גם את לא תרומם עצמך אלא תהי שפל בעיניך והסגולה להרגיז יצר טוב על יצה"ר לזכור לו ג"כ מרור שהוא בגי' מות ומזה תהי' תמיד חרד אם תזכה לעושר וגדולה וכבוד עכ"ז כי לא לעולם חוסן וסוף סוף משתנן כליותיו על יום ההוא ולא יתרומם רק לדבר מצוה יהיה לבו שמח ויגבה לבו ביראת ד' כל היום וכל אשר יסגל תורה ומצות ומעשים טובים יהי' הכל בעיניו מעט לזכור ע"י כן שהקב"ה מאשפות ירים אביון להגביהו כבני מלכים אך אם מתגאה, בידו להשפילו כעשב הזה אשר נמוך מאוד ואין ממנו רק המרירות. וטעם דמרור צריך להיות מן המין שתחילתו רך וסופו קשה כדאיתא בגמרא פסחים דף לט. למה נמשלו מצרים למרור מה מרור זו תחילתו רך וסופו קשה אף מצרים תחילתן רכה וסופן קשה.

נרצה

אחד מי יודע

פסקה א

אחד מי יודע יש לפרש שתקנו זאת כדי להרבות בספור יציאת מצרים המאמר בעל הגדה כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, ותיקנו ספור הגדה כסדרן, ומתחיל בהגדה לספר מעניני שעבוד בכלל ובפרט, ואח"כ הניסים בכלל ובפרט לפרסם האחדות, ומספר לנו גם טעמי המצות, וטעם יצ"מ ותקנו לומר הלל ואחר גמר מודיע לנו באיזה זכות זכינו לכל אלה הנסים והנפלאות, מאחר שהשר של ים היה מקטרג ואמר מה נשתנו אלו מאלו כמאמר חז"ל, רק הזכות תגן עלינו לבטל טענות המקטרגים ולהצילנו מהעונש ואדרבא עשה לנו נסים לאין מספר הן במצרים הן על הים, הן במדבר, ע"כ אחר שמסיים ההגדה ספור שעבוד והנסים והשבח וההודיה מפר לנו בעל ההגדה על דרך חידה איזה זכות עמדה לנו שזכינו לכל אל הנסים שבמצרים והגאולה ממצרים והנסים שבים ושבמדבר עד שיכנסו לארץ ומסדר והולך בזכות י"ג דברים זכו ישראל לכל זאת. ואמר בחידה, אחד מי יודע, ר"ל מי יודע למצוא זכות "אחד" והשיב לו אחד אני יודע למצוא שהיא זכות הראשון שעמדה להם בעבור שהכירו באחדות ומודים כולם כאחד, אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

שנים מי יודע ר"ל מי יודע למצוא שתי זכיות והשיב שנים אני יודע הזכות שקבלנו עשרת הדברות החקוקים בשני לוחות ברית, ומאמינים שניתנה למשה מסיני מאת ד' ולא כדברי האפקורסים שאמרו משה בדה מלבו ח"ו ולא נתנו לו מסיני. רחמנא ליצלן מהאי דעתא:

שלשה מי יודע ר"ל שלשה זכיות מי יודע והשיב שלשה אני יודע שהיא זכות אבות אברהם יצחק ויעקב. וכוונת בעה"ג בחידה זאת למצוא י"ג זכיות בין הכל, אך הי"ג זכיות כל אחת נחשבה בחשבון רק אחת עד שבין כולם יעלו לי"ג כמנין אח"ד בגימטר' גם יהיו מכוונים כל אחד מהי"ג שנוספת על הקודמת ימצא זה חשבון בו בעצמו כפי חשבון שיעלה מצירופו עד השאר כדומה זכות השביעי הוא שבת ונמצא בו בעצמו מספר שבעה, נמנה בשביעי, מחמת ששה הקודמים לפניו ע"כ הוא שביעי אך הוא בעצמו אף אם לא נמנה בינים הרי הוא ג"כ מספר שביעי מצד עצמו וכן כולם וק"ל:

ארבע מי יודע ר"ל ארבע זכיות מי יודע והשיב לו ארבע אני יודע שהיא זכות אמהות שרה רבקה רחל ולאה:

חמשה מי יודע ר"ל חמשה זכיות מי יודע והשיב חמשה אני יודע, שהיא זכות חמשה

חומשי תורה שבכתב שקבלו רבותינו בהר סיני:
ששה מי יודע ר"ל ששה זכיות מי יודע למצוא והשיב ששה אני יודע שהיא זכות תורה שבע"פ שקבלו ג"כ אבותינו מהר סיני:
שבעה מי יודע ר"ל שבעה זכיות מי יודע למצוא והשיב שבעה אני יודע שהיא זכות שבת שקיימו אבותינו כבר קודם מתן תורה ואפילו במצרים כדאיתא במדרש רבה (שמות פ' א') על הקרא וירא בסבלותם. משה ראה שאין להם מנוחה הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת, ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים אמר פרעה למשה לך יעשה להם כמה שתאמר, הלך משה ותקן להם את יום השבת לנוח, ועוד כמה פעמים מצינו במדרש שקימו את השבת במצרים. ואפילו יוסף הצדיק כבר קים את השבת:
שמנה מי יודע ר"ל שמנה זכיות מי יודע למצוא והשיב שמנה אני יודע שהיא זכות מילה כידוע דבזכות דם פסח ודם מילה נגאלו ישראל:
תשעה מי יודע ר"ל תשעה זכיות מי יודע למצוא והשיב תשעה אני יודע שהיא זכות ירחי לידה שהי' במצרים קשה מאוד ע"י גזירת פרעה כמו שספרנו למעלה באמירת גדה ממה שמצינו בגמרא ומדרש, הנשים צדקניות היו ולא היו פורשות מבעליהם שלא לבטלם ממצות פו"ר והמה בטחו בישועת ד' ב"ה שלא יעזבם ואת ילדיהן שנשאו תחת לבן וסבלו עליהם כל הפחד והצרות כל משך ירחי לידה, אך כדי לקיים מצות השם ב"ה, ובזכות הזאת הציל ד' ב"ה את בניהם בשעת לידה, כדכתיב תחת התפוח עוררתיך, וכמו שפרשנו למעלה בהגדה על הפסוק, רבבה כצמח השדה עיין שם:
עשרה מי יודע ר"ל עשרה זכיות מי יודע למצוא והשיב עשרה אני יודע עשרה דבריא שהיא זכות עשרה דברים שנתנסה אברהם אבינו ע"ה ועמד בכולם וע"י הי' נסיונות זכו בניו לגאולה כדאיתא במרש חזית. עוד יש לפרש עשרה דבריא על זכות עשרת הדברות ולפי פירש זה צריכין לפרש שנים מי יודע על דרך אחר לפי שהזכיר בראשון זכות האחדות שכולם מאמינים באחד, אחד אלהינו שבשמים ובארץ. ואם תקשה שעבדו אח"כ את העגל והשיב על עבירה זו יש להם כפרה, שני לוחות הברית ע"י שנשתברו כדאיתא במדרש אלמלא לא נשתברו הלוחות לא נשאר שריד ופליט משנאי ישראל:
אחד עשר מי יודע ר"ל מי יודע למצוא והשיב אחד עשר אני יודע שהיא הזכות שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו ע"ה בזכות העקדה שעקד את יצחק בנו אמר לו ושמתי את זרעך כככבי השמים ונמשלו ישראל לככבים כדאיתא במסכת מגילה כשישראל עולים, עולים ככוכבים דכתיב דניאל י"ב ומצדיקי הרבים ככוכבים:

שנים עשר מי יודע ר"ל שנים עשר זכיות מי יודע למצוא והשיב שנים עשר אני יודע שהיא בזכות י"ב שבטים נגאלו ישראל ממצרים שכל י"ב שבטים נקראו על שם הגאולה כדאיתא במדרש רבה (שמות פ' א') על שם גאולת ישראל נזכרו כאן ועיין מדרש (שמות רבה פ' ל"ח) וזה הדבר בזכות מנין זה י"ב שבטים אשר שמותם נתונות בחושן על לבו של אהרן השי"ב מסתכל בו ונזכר לזכיות י"ב שבטים.

שלשה עשר מי יודע ר"ל שלשה עשר מי יודע למצוא והשיב שלשה עשר אני יודע למצוא שהיא זכות י"ג מדות. בזה מתכפרים תמיד על העבירות שעברו ישראל כדאיתא שכביכול נתעטף כשליח צבור ואמר למשה אם יעשו בני כסדר הזה הריני מוחל להם על חטאתיהם היינו שגם המה יעשו ויתנהגו באלו הי"ג מדות מה הוא רחום כו' וגם שארי זכיות הנזכרים למעלה חשיב ואזיל עד אחד וכו' הרי שלשה עשר:

ולהסביר הענין יותר היינו כי הבעהג"ד מראה לנו ע"י חידה, הזכיות שנקרא עליהם שם אחד במספר וגם במנין, ומהמה לא תמצא רק י"ג, וכוונת בעל הגדה רק מאחר דישראל נגאלו ממצרים בכמה זכיות ונתן סימן ע"י המספר מן א' עד י"ג כדי שלא נשכח מזכרונינו הזכיות כי ע"י זכר המספר יזכור ג"כ הזכיות למשל אחד מי יודע ר"ל מי יודע הזכות שקרא אחד והשיב אחד אני יודע איזה זכות הנקרא אחד, אחד אלהינו שבשמים ובארץ. שנים מי יודע ר"ל מי יודע הזכות שנקרא שנים והשיב שני לוחות ברית. נקרא שנים במספר. וגם המה שנים במנין הזכיות יהן שני לוחות הברית זכות אחת ואחד אלהינו זכות אחת הרי שתי זכיות במנין. שלשה מי יודע, ר"ל מי יודע הזכות שנקרא עליו שלה והשיב שלשה אבות נקראו שלשה במספר והם אברהם יצחק ויעקב. וגם עם זכיות הקודמות שחשבנו המה ג"כ שלשה זכיון במנין. ומונה והולך, הרי שלשה. ארבע מי יודע ר"ל הזכות הנקראה במספרו ארבע מי יודע כיצד להרפה עם השלשה הנזכרים למעלה בכדי שיעלה למנין ג"כ ארבעה. והשיב ארבע אמהות הזכות עצמה היא במספר ארבע, ועם השלשה אבות, ושני לוחות הברית, ואחד אלהינו שאמרנו מקודם המה גם במנין ארבע זכיות וכן על דרך זה כולם עד גמירא. וקל להבין:

חד גדיא

פסקה ב

חד גדיא חד גדיא, נראה לפרש בטוב טעם ודעת ואגב לתרץ קושית הגאון מוהרר יונתן ז"ל דקשה להבין מאוד מאחר דשונרא לא שפיר עביד, ואתא כלבא במשפט יושר ונשך לשונרא, ואתא חוטרא שלא ביושר, תורא ביושר, ושוחט שלא ביושר, ואתא מלאך המות ביושר, וא"כ לבסוף אתא הקב"ה ח"ו שלא ביושר שהוא רחמנא ליצלן חירוף וגידוף

לומר כן. והאיך יעלה על הדעת כן ח"ו וקשה מאוד להבין. ונראה לי לתרץ ולבאר קודם מה שהביא רש"י ז"ל בקרא פרשה בא י"ב ו' והיה לכם למשמרת זהו בקור שטעון בקור ד' ימים ומפני מה צום כאן בקור ד' ימים מה שלא צום כן בפסח דורות, היה ר' מתיא בן חרש אומר הגיע שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היה בידם מצות, ואת עירום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה ולפי שהיו שטופים בע"ז אמר להם משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה וכר הקשה המזרחי ושפתי חכמים. איך מתורץ בזה הקושיא מה בין פסח מצרים לפסח דורות שלא צום בפסח דורות בקור ד' ימים. וכאן צום למה כן? ועוד למה דווקא הני שתי מצות פסח ומילה נתן להם? גם יש להקשות למאי צריך לומר שהיו שטופים בע"ז? ולפי פירוש ר' מתיא בן חרש משכו מע"ז וקחו צאן קשה האיך תליא זה בזה ומאי בעי בזה וגם בקרא גופה קשה תיבת לכם הא מיותר דהיה לו לכתוב וקחו צאן? ולייישב כל זאת אנו צריכים להקדים מה דאיתא בטור בשם סדר העולם, ביום ה' יצאו ישראל ממצרים ונמצא שיו"ד בחודש שבת הי' ולקחו כל אחד מהם שה לפסח וקשרו להם בכרעי מטתם, ושאלו המצרים למה זאת לכם והשיבו לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו, והיו שניהם קהות על ששוחטין את אלהיהן ולא היו רשאין לומר להם דבר ועל שם אותו הנס קורין אותו שבת הגדול, וקשה למה שאלו המצרים דווקא אחר שראוהו קשור בכרעי המטה למה לא שאלו מיד בשעת לקיחה, ויותר קשה כיוון דעיקר מצוה היה למסירת נפש, א"כ למה המתינו ישראל לאמר שישחטו לשם פסח עד אחר ששאלו המצרים למה זה לכם, אמאי לא אמרו בשעת לקיחה שלוקחים לשחוט לשם קרבן פסח? ולהבין זאת י"ל שרצון הבורא הי' שישראל יקנו את הצאן לפסח בקנין גמור, ולא בגזילה כדרשינן בגמרא אדם כי יקריב מכם, ולא מן הגזל ומסקינן אפילו גזל עכום אסור וגם הכא כתיב וקחו לכם צאן. ע"כ מיד בשעת לקיחה אי אפשר להם לפרסם שלוקחים כדי לשחוט לקרבן פסח שאם היו המצרים יודעים זאת לא היו מוכרים להם רק ביוקר גדול. ורובא דרובא לא היו מוכרים להם כלל ומאין ימצאו להביא את קרבנותיהם כי הפסחים לא יבאו מאליהם הביתה ע"כ מקודם לקחו סתם השה ולא אמרו למצרים לאיזה צורך המה לוקחים, וממילא לא היו יודעים המצרים מזה בשעת מכירה לישראל שהיא לצורך קרבן פסח ואדרבא שהיו מוטעים שכבר שמעו קודם לכן ממשה רבינו הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו בודאי אינם לוקחין לשחיטה והיו סוברים באמת שישראל לוקחים שה לע"ז ומהשתא מודים לע"ז שלהם. וע"י זאת מוכרים להם בשמחה ובזול גדול חד שה בתרי זוזי ובזה תבין שאי אפשר להם לאמר בשעת לקיחה שהיא לפסח. וגם המצרים לא שאלו, מפני

שהיו מוטעים וסוברים שלשם ע"ז לוקחים השה. אך אחר שראו המצרים שלא לקחו ישראל לע"ז, לפי שקשרום בכרעי המטה לנהוג בו בבזיון אז שאלו למה זה לכם והשיבו לשחטו לשם פסח, ומעתה תבין כוונת ר' מתיא בן חרש בקרא משכו ידיכם מע"ז שלא יהיה ח"ו בדעתכם שלקיחת השה היא לשם ע"ז אלא קחו לכם צאן של מצוה לפסח ר"ל לכם בדעתיכם ולעצמיכם היא המצוה לקנות לשם שמיטת קרבן פסח אבל להמצרים לא תאמרו דבר אם לא ישאלו לכם טעם דלקיחה כי שביל פסח לא תוכלו לומר להם דאז לא ירצו למכור לכם רק ביוקר גדול, וכולי האי ואולי, ולע"ז ח"ו בוודאי אינם רשאים להוציא דבר רע כזה מפיהם אף שלבם בל עמם ואם רק יאמרו כדי להטעות המצרים בשביל שימכרו להם ברצונם מ"מ אל יפתח אדם פיו לשטן כמו שמצינו ביהוא בן נמשי שנכשל באמרו יהוא יעבוד הרבה ואף כי לא מלבו עכ"ז עלתה לו כך. על כן המצוה עליכם לקנות מהם בסתם והמצרים יטעו מעצמם למכור לכם בזול, כי המצרים יסברו לפי דעתם המשובשת, שגם אתם טועים ח"ו אבל אחר הלקיחה והקנין, אז המצוה כפולה ומוטל עליכם להודיע למצרים שהלקיחה היה שלא לשם ע"ז רק לשם שחיטת פסח, ואתם צריכים למסור נפש על זאת לבזות את ע"ז שלהם על כן קושר כל אחד השה בכרעי המטה ד' ימים וכשהיו המצרים שואלים להם למה זה לכם, והשיבו אנו קושרים בכרעי המטה כדי לבזות ע"ז שלכם וערב פסח בין הערבים אנו שוחטים ע"ז שלכם והעצמות אסור לנו לאוכלם ולשברם ואנו מחויבים להשליכם בחוצות, כדי שיתבזו ע"ז שלכם שתראו איך העצמות ע"ז יהיו בפי השונרא והכלבים, ותחפרו ותבושו מהע"ז אשר בחרתם ועובדים אותה כי תראו בעיניכם איך הם מושלכים ברחובות והיא הבל וריק, שאפילו כלב ושונרא עדיפי מינייהו שלועסים בשוק בשיניהם לעיני כל, את עצמות ע"ז שלכם ומתרץ ר' מתיא בן חרש היטב הקושיא, למה דווקא בפסח מצרים צוה בקור ד' ימים, הטעם כדי להראות למצרים שלקחו השה כדי לבזות הע"ז שלהם בקשרם בכרעי המטה, ואומרים להם שישחטו ערב פסח ע"ז שלהם לקרבן פסח, והבקור ד' ימים היה למסירת הנפש לכפרה, בעבור שישראל עד הנה היו שטופים בע"ז וזאת שייך דווקא בפסח מצרים לא בפסח דורות ומהאי טעמא בחר הקב"ה ליתן דווקא הני שתי מצות מילה וגם פסח ולא בחר שארי מצות הוא הטעם כדי שיהיו אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, מפני שכבר קבל אברהם אבינו עה"ש מצות מילה עליו ועל בני ביתו וזרעו, וכבר הקדים ג"כ זכותו לכפר על חטא ע"ז בעבור שמסר נפשו במעשה נמרוד שהשליכו לכבשן האש. וכן עשו בניו בני ישראל שמלו את עצמם כולם זקנים ונערים מקטנם עד גדולם מסרו נפשם על קדושת השם כדי שיהא להם לכפרה על שעבדו ע"ז ועי"ז

מסרו נפשם בשחיטות פסחיהם ומהאי טעמא ג"כ צריך הקרבן פסח להיות צלי אש לזכרון שהיה כנגד מסירת נפש אאע"ה שהשליך עצמו בכבשן האש כדאיתא במדרש רבה פ' ב' ובאיזה אופן היו המסירת נפש באברהם אבינו איתא במדרש רבה (פ' נח) וימת הרן אל פני תרח אביו ר' חייא אומר תרח עובד צלמים היה, חד זמן נפיק לאחר הושיב לאברהם מוכר תחתיו, הוא אתי בר אינש בעי למיזבן והוה אמר לי' בר כמה שנין את והוה אמר לי' בר חמשין או בר שיתין, והוה אמר לי' ווי לי' להאי גברא דהאי בר חמשין, ובעי למסגד לבר יומא, והי' מתבייש והולך לו. חד זמן אתית חד איתתא טעינא בידה חדא פיניך דסולת, אמרה לי' הא לך קרב קודמיהון קם נסיב בוקלסא בידיה וחברינהון לכולי פסילן, ויהב בוקלסא ביד אדרבה דהוה ביניכון. כיון דאתא אבוה אמר לי' מאן עביד להון כדין אמר לי' מה ניכפור מיניך, אחת חד איתתא טעינא לה חדא פינך דסולת ואמר לי הא לך קרב קדמיהון, קריבת לקדימהון, הוא דין אמר אנא אכיל קדמאי, ודין אמר אנא אכול קדמאי, קם הדין רבה דהוה ביניהון נסב בוקלסא וחברינהון, אמר לי' מה את מפלה בי, וידעין אינון? אמר לי' ולא ישמעו אזניך מה שפיך אומר, נסבי' ומסרי' לנמרוד, אמר לי' נסגוד לנורא, א"ל אברהם ונסגוד למיא דמטפין לנורא, א"ל נמרוד נסגוד למיא, א"ל אם כן נסגוד לעננא דטעין מיא. א"ל סגוד לעננא, אמר לו א"כ נסגוד לרוחא דמבדר לעננא, א"ל נסגוד לרוחא, א"ל נסגוד לבר אינש לסבל רוחא. אמר נמרוד מילין את משתעי, אני איני משתחוה אלא לאור, הרי אני משליכך בתוכו, ויבא אלהה שאתה משתחוה לו ויצילך הימנו. הוה תמן הרן קאים פליג אמר מה נפשך אם נצח אברהם אנא אמר מן דאברהם אנא. ואם נצח נמרוד אנא אמר מן דנמרוד אנא. כיון שירד אברהם אבינו עה"ש לכבשן האש וניצל אמרי לי' דמן את, אמר להון מן דאברהם. ונטלוהו והשליכוהו לאור ונחמרו בני מעיו ויצאו ומת על פני תרח אביו ההד"כ וימת הרן ע"פ תרח אביו. ובזה האופן היו ג"כ הצווי לבני ישראל למסור את נפשם כאאע"ה. ע"כ שחטו השה לפסח להראות למצרים שע"ז שעבדו הבל וריק היא, ומהאי טעמא היו זורקין העצמות לשוק וברחובות כדי להראותם שהכלבים והחתולים מושלים בע"ז שלהם [והיא הנותנת טעם למה צוה הקב"ה בקרבן פסח ועצם לא תשברו בו? כדי להכיר בעצמות שהמה עצמות הכבשים והעזים ע"ז שלהם, משא"כ כשמשתברין העצמות אז אין להכירם מאיזה בהמה הן. ויכולין להכחיש דלא הוי עצמות גדי ע"ז שלהם] וכשבאים המצרים להשתחות ולעבוד לשה, להתגרות עמהם לאמר להם למה לא נסגוד לכלב או לשונרא, שהמה חשובים משה כי בעיניכם אתם רואים האיך עצמות השה הוא בין שיניהם של שונרא וכלב. וכך הי' המצוה בשביל מסירת הנפש צריכין להשיבם בויכוח

למצרים, גם מצד השכל להוכיח להם שע"ז שלהם הבל וריק אין בו שום ממש. בכדי שתהיה מצוה זו דוגמת מסירת נפש של אאע"ה ותשובתו לנמרוד. ע"כ בחר ה"ש ב"ה מצות פסח [וכבר אמרנו למעלה שגם מצות מילה בחר מהאי טעמא בשביל שגם אאע"ה קיים מצות מילה וקבל עליו ועל בני ביתו. וגם אנו בליל חג הפסח הקדוש שבו היה עיקור פרסום האחדות צריכין גם אנו להזכיר זכרון הויכוח מקדם במצרים ולהראות בחקירות השכל לכל האמות, שאין אלוה כאלהינו יחיד ומיוחד, וזאת מרמז חד גדיא, חד גדיא, ר"ל לכל בית או לכל חבורה צריך גדיא [פירש לחד בית גדיא, ולחד חבורה גדיא, דזבין אבא בתרי זוזא חד גדיא חד גדיא] וכוונת המחבר, אבותינו במצרים נקראו בשם אבא כי הגדול שבבית או הגדול שבחבורה זבן בזול גדול בתרי זוזי גדיא ולמה מכרו להם המצרים בזול גדול כ"כ בשביל שלא אמרו למצרים שלוקחים השה למצות קרבן פסח אלא סתם אמרו למצרים חד גדיא חד גדיא אנו לוקחים והיו המצרים טועים בזה שסברו שלוקחים הישראל השה בשביל שמודים לע"ז שלהם ע"כ מוכרים להם בזול גדול אך אח"כ מסרו את נפשם ושחטו השה וזורקים העצמות בשוקים וברחובות כדי שיבואו הכלבים והחתולים לאכלם ולשאת בין שיניהם ואז באים להתגרות בויכוח עם המצרים להראות להם בעיניהם ובשכליהם שאין אלוה כאלהינו, ואמרו למצרים מוטעים אתם כי חשבתם שאנו לוקחים השה לע"ז כי איך אפשר לאמין בע"ז שלכם, שאתם רואים אלהיכם שחוטים ועצמות מהם בפי השונרא ובעיניכם אתם רואים אפילו שונרא עדיף מע"ז שלכם. א"כ טפי נסגיד לשונרא.

פסקה ג

ואתא כלבא. ר"ל ואם תמצי לומר באמת כן אם שראינו השונרא עדיף כשה בשביל זה נסגוד לשונרא א"כ לפי זה טפי הוי לי' ויסגוד לכלבא שהוא עדיף דנשך לשונרא.

פסקה ד

ואתא חוטרא. ר"ל ואם תמצא לומר באמת נסגיד לכלבא. יש להשיב נסגוד לחוטרא שהיא פסל של עץ ר"ל נסגיד לעץ שהוא עדי שהכה לכלבא.

פסקה ה

ואתא נורא. ר"ל ואם תמצא לומר ע"כ נסגוד לחוטרא, יש להשיב נסגוד לנורא דשרף לחוטרא.

פסקה ו

ואתא מיא. ר"ל ואם תמצא לומר נסגוד לנורא, יש להשיב נסגוד למיא דכבא לנורא.

פסקה ז
ואתא תורא. ר"ל ואם תמצא לומר א"כ נסגוד למיא, יש להשיב נסגוד לתורא דשתא למיא.

פסקה ח
ואתא השוחט. ר"ל ואם תמצא לומר א"כ נסגוד לתורא, יש להשיב א"כ נסגוד לשוחט ר"ל לאדם דשחט לתורא.

פסקה ט
ואתא מלאך המות. ר"ל ואת"ל א"כ נסגוד לשוחט ר"ל לאדם, יש להשיב האדם הוא ג"כ הבל, שסופו למיתה כי לבסוף בא המלאך המות זה יום המיתה ושחט לשוחט ר"ל סוף אדם למות.

פסקה י
ואתא הקב"ה. ר"ל ואם תמצא לומר נסגוד למלאך המות, יש להשיב כי ג"כ המלאך נברא הוא ולא עדיף מכל הנבראים כידוע מאמר חז"ל דלעתיד מביא הקב"ה היצהר"ע ושוחטו בפני כל, נמצא דגם מה"מ הוא בידו של הקב"ה אלא בוודאי ובאמת הקב"ה הוא לבדו הוא אלהים חיים חי וקים לעולם, ראשון ואין ראשית לראשיתו ואין קץ לתכליתו היה הוה ויהיה:
תושלב"ע